
SYSTEM
Prawa Procesowego Cywilnego

Redaktor Naczelny
Tadeusz Ereciński

**POSTĘPOWANIE
PROCESOWE
PRZED SĄDEM
PIERWSZEJ INSTANCJI**

Redakcja naukowa
Tadeusz Wiśniewski

II cz. 2

SYSTEM

Prawa Procesowego Cywilnego

Redaktor Naczelny Tadeusz Ereciński

Członkowie Rady Programowej

dr hab. Sławomir Cieślak, prof. dr hab. Tadeusz Ereciński,
dr hab. Paweł Grzegorzczak, sędzia SN Jacek Gudowski,
prof. dr hab. Andrzej Jakubecki, prof. dr hab. Janusz Jankowski,
prof. dr hab. Kazimierz Lubiński, prof. dr hab. Andrzej Marciniak,
prof. dr hab. Karol Weitz, prof. dr hab. Tadeusz Wiśniewski,
prof. dr hab. Feliks Zedler, dr hab. Andrzej Zieliński

- Tom I. Zagadnienia ogólne**
Paweł Grzegorzczak i Karol Weitz
- Tom II. Postępowanie procesowe przed sądem I instancji**
Karol Weitz (cz. 1), Tadeusz Wiśniewski (cz. 2),
Sławomir Cieślak (cz. 3)
- Tom III. Środki zaskarżenia** Jacek Gudowski
- Tom IV. Postępowanie nieprocesowe** Kazimierz Lubiński
- Tom V. Postępowanie zabezpieczające.
Postępowanie egzekucyjne** Andrzej Jakubecki
- Tom VI. Międzynarodowe i europejskie prawo procesowe**
Paweł Grzegorzczak i Karol Weitz

Zamów książkę w księgarni internetowej

profinfo.pl
księgarnia internetowa

**POSTĘPOWANIE
PROCESOWE
PRZED SĄDEM
PIERWSZEJ INSTANCJI**

**Redakcja naukowa
Tadeusz Wiśniewski**

Autorzy:

Agnieszka Góra-Błaszczkowska
Bartosz Karolczyk
Krzysztof Knoppek
Kazimierz Lubiński

II cz. 2

Poszczególne działy tomu II napisali:

Agnieszka Góra-Błaszczkowska	dział II rozdz. 1, 2, 3 pkt 1–6; rozdz. 4–6
Bartosz Karolczyk	dział II rozdz. 3 pkt 7
Krzysztof Knoppek	dział I rozdz. 1–9
Kazimierz Lubiński	dział II rozdz. 7

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów	13
Wykaz podstawowej literatury podawanej wyłącznie w zapisie skróconym	17

DZIAŁ I DOWODY I POSTĘPOWANIE DOWODOWE

ROZDZIAŁ 1. Zagadnienia ogólne	36
1. Zasada bezpośredniości postępowania dowodowego	36
2. Zasada swobodnej oceny dowodów	52
3. Zasada kontryktoryjności a wykrywanie prawdy i problem dopuszczania dowodów z urzędu	76
4. Problem dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem	108
5. Zagadnienia ogólne postępowania dowodowego	134
ROZDZIAŁ 2. Dowód z dokumentu	163
1. Pojęcie dokumentu w znaczeniu potocznym	163
2. Dokument w prawie cywilnym	165
3. Pojęcie dokumentu w znaczeniu procesowym	170
3.1. Dokument w postępowaniu cywilnym państw obcych	170
3.2. Dokument w polskim procesie cywilnym (według stanu prawnego przed 8 września 2016 r.)	172
4. Podpis jako element konstytuujący dokument	176
4.1. Uwagi wprowadzające	176
4.2. Treść podpisu	177
4.3. Sposób składania podpisu	180
4.4. Problem podpisów skróconych i paraf	185
4.5. Problem konieczności podpisu jako elementu konstytuującego dokument oraz problem anonimów	187
4.6. Problem umiejscowienia podpisu	189
4.7. Funkcje podpisu	191
4.8. Podpis <i>in blanco</i>	192
5. Początek dowodu na piśmie	194
6. Dokumenty urzędowe	199
6.1. Pojęcie dokumentu urzędowego	199
6.2. Orzeczenia sądowe oraz ich uzasadnienia jako dokumenty	203

6.3. Dowód z akt sądowych	208
6.4. Dokumenty kościelne	211
6.5. Domniemania prawne łączące się z dokumentami urzędowymi	214
7. Ograniczenia dowodu z zeznań świadków i dowodu z przesłuchania stron ze względu na dokument	219
7.1. Ograniczenia w zakresie zastąpienia dowodu z dokumentu dowodem z zeznań świadków i dowodem z przesłuchania stron	219
7.2. Ograniczenia w zakresie prowadzenia dowodu przeciwko osnowie lub ponad osnowę dokumentu	224
8. Dokumenty prywatne	234
9. Dokument elektroniczny	238
10. Zmiany w zakresie dowodu z dokumentu wprowadzone nowelizacją z 10 lipca 2015 r.	255
ROZDZIAŁ 3. Dowód z zeznań świadków	262
1. Pojęcie świadka	263
1.1. Pojęcie świadka w znaczeniu potocznym	263
1.2. Świadek przybrany do czynności prawnych	264
1.3. Świadek w znaczeniu procesowym	269
2. Niemożność bycia świadkiem	273
2.1. Niezdolność świadka do spostrzegania lub przekazywania spostrzeżeń	273
2.2. Ochrona tajemnicy informacji niejawnych jako przesłanka wyłączająca ze składania zeznań	281
2.3. Ograniczenia dowodu z zeznań świadków ze względu na dowód z przesłuchania stron	288
2.3.1. Rozgraniczenie dowodu ze świadków i dowodu ze stron	288
2.3.2. Zakaz przesłuchania osoby będącej stroną jako świadka	291
2.3.3. Problem wyboru właściwego środka dowodowego w przypadku szczególnych kategorii stron procesowych	294
2.3.4. Zakaz przesłuchiwanie przedstawiciela ustawowego strony jako świadka	298
2.3.4.1. Uwagi ogólne	298
2.3.4.2. Rodzice	298
2.3.4.3. Opiekunowie	300
2.3.4.4. Kuratorzy	301
2.3.4.5. Doradca tymczasowy	301
2.3.4.6. Zakaz przesłuchiwanie w charakterze świadka osób wchodzących w skład organu osoby prawnej lub innej jednostki organizacyjnej będącej stroną	302
2.3.4.7. Znaczenie procesowe współuczestnictwa dla prowadzenia dowodu z zeznań świadków	307
2.4. Szczególne ograniczenie podmiotowe dowodu z zeznań świadków w postępowaniu odrębnym w sprawach małżeńskich	309
2.5. Niedopuszczalność przesłuchania mediatora jako świadka	312
2.6. Problem dopuszczalności przesłuchania Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej jako świadka	313

2.7. Przesłuchanie jako świadków osób objętych immunitetem dyplomatycznym i konsularnym	315
2.8. Zakaz dowodowy wynikający z ustawy o świadku koronnym	319
3. Prawo świadka do odmowy zeznań	320
3.1. Ogólna charakterystyka prawa odmowy zeznań	320
3.2. Podmiotowy zakres prawa odmowy zeznań	322
3.3. Problemy szczególne odmowy zeznań	326
4. Prawo świadka do odmowy odpowiedzi	335
4.1. Pojęcie prawa do odmowy odpowiedzi i jego stosunek do prawa do odmowy zeznań	335
4.2. Problem pouczenia świadka o prawie do odmowy odpowiedzi	338
4.3. Narażenie na odpowiedzialność karną, hańbę lub szkodę majątkową jako przesłanka prawa do odmowy odpowiedzi	342
4.4. Ochrona tajemnicy zawodowej jako podstawa odmowy odpowiedzi	344
4.5. Duchowny jako świadek	358
5. Problem dopuszczalności przesłuchania pełnomocnika procesowego jako świadka ..	365
6. Przebieg dowodu z zeznań świadków	368
7. Ocena dowodu z zeznań świadków	377
8. Dziecko jako świadek	380
ROZDZIAŁ 4. Dowód z opinii biegłego	383
1. Pojęcie dowodu z opinii biegłego	383
2. Porównanie dowodu z opinii biegłego i dowodu z zeznań świadków	387
3. Przedmiot dowodu z opinii biegłego	389
4. Osoba biegłego	399
5. Ocena dowodu z opinii biegłego	405
6. Dopuszczenie dowodu z opinii biegłego	412
7. Sporządzanie opinii przez biegłego	416
8. Przesłuchanie biegłego	419
9. Rodzaje i podziały opinii biegłego	422
10. Wykorzystanie opinii biegłego sporządzonej w innej sprawie	428
11. Prywatna opinia biegłego	431
12. Odpowiedzialność prawna biegłego sądowego	437
12.1. Odpowiedzialność cywilna	437
12.2. Odpowiedzialność karna	439
12.3. Odpowiedzialność dyscyplinarna	439
12.4. Odpowiedzialność porządkowa	440
13. Problem tzw. świadków-biegłych	441
14. Koszty dowodu z opinii biegłego	444
15. Udział tłumaczy przysięgłych w procesie cywilnym	447
16. Założenia projektu ustawy o biegłych sądowych	449
17. Charakterystyka wybranych kategorii opinii biegłych	452
17.1. Opinia biegłego z zakresu techniki samochodowej i ruchu drogowego	452
17.2. Opinia psychologiczna i psychiatryczna	457
17.3. Opinia pismoznawcza	462
17.4. Opinia z zakresu ekonomii i wyceny majątku	463

ROZDZIAŁ 5. Dowód z oględzin	465
1. Przedmiot dowodu z oględzin	465
2. Obowiązek przedstawienia (okazania) przedmiotu oględzin	468
3. Dowód z oględzin osoby	471
ROZDZIAŁ 6. Dowód z przesłuchania stron	474
1. Pojęcie dowodu z przesłuchania stron i jego dopuszczenie	474
2. Przebieg dowodu z przesłuchania stron	477
3. Ocena dowodu z przesłuchania stron	493
4. Znaczenie dowodu z przesłuchania stron	494
5. Dowód z przesłuchania stron a informacyjne przesłuchanie stron	496
ROZDZIAŁ 7. Dowody przyrodnicze	498
1. Pojęcie i rodzaje dowodów przyrodniczych	498
2. Dowód z grupowego badania krwi	500
3. Dowód z ekspertyzy antropologicznej	507
4. Dowód z badania antygenów w układzie HLA	509
5. Dowód z niezdolności mężczyzny do zapłodnienia	510
6. Dowód z ustalenia okresów płodności kobiety	511
7. Dowód z badania śliny	511
8. Dowód z porównania daty obcowania płciowego ze stopniem rozwoju dziecka po urodzeniu	512
9. Dowód z badania kodu genetycznego (DNA)	513
ROZDZIAŁ 8. Dowód z nośników obrazu lub dźwięku (dowód z dokumentów pozatekstowych)	519
1. Pojęcie i rodzaje dowodu z nośników obrazu lub dźwięku	519
2. Sposób prowadzenia dowodu z nośników obrazu lub dźwięku	523
3. Charakter prawny fotokopii	527
ROZDZIAŁ 9. Dowody inne (nienazwane)	531
1. Pojęcie dowodów nienazwanych	531
2. Dalsze rodzaje nienazwanych środków dowodowych	533
3. Znaczenie dowodowe kserokopii dokumentu	539

DZIAŁ II CZYNNOŚCI DECYZYJNE

ROZDZIAŁ 1. Zasady określające treść rozstrzygnięcia sprawy	560
1. Pojęcie zasady prawa	560
2. Rola zasad prawa	562
3. Naczelne zasady procesu cywilnego	562
ROZDZIAŁ 2. Zasady orzekania	564
1. Pojęcie zasad orzekania	564
2. Klasyfikacja zasad orzekania	565

2.1. Zasady dotyczące przedmiotu i podmiotów orzekania	568
2.1.1. Uwagi wprowadzające	568
2.1.2. Zasada orzekania tylko na wniosek strony	569
2.1.3. Zasada związania sądu granicami dochodzonej ochrony prawnej	571
2.1.4. Zakaz orzekania ponad żądanie	576
2.2. Zasady dotyczące czasu i podstaw orzekania	581
2.2.1. Zasada aktualności	581
2.2.2. Zasada związania podstawą faktyczną żądań powoda	586
2.2.3. Zasada braku związania podstawą prawną powoływaną przez powoda ..	587
3. Szczególne kompetencje sądu podczas orzekania	588
3.1. Uwagi wprowadzające	588
3.2. Zastrzeżenie na rzecz pozwanego prawa do powołania się w toku egzekucji na ograniczenie odpowiedzialności (art. 319 k.p.c.)	590
3.3. Rozłożenie zasądzonego świadczenia na raty i wyznaczenie terminu spełnienia świadczenia (art. 320 k.p.c.)	592
3.4. Zasądzenie odpowiedniej sumy według oceny sądu (art. 322 k.p.c.)	596
ROZDZIAŁ 3. Wyroki i nakazy zapłaty	602
1. Rodzaje wyroków	602
2. Podział wyroków ze względu na sposób ustosunkowania się sądu do powództwa ..	603
2.1. Wyrok uwzględniający powództwo	603
2.2. Wyrok oddalający powództwo	609
3. Podział wyroków ze względu na treść	620
3.1. Wyrok zasądający	620
3.2. Wyrok ustalający	622
3.3. Wyrok kształtujący prawo lub stosunek prawny	626
4. Podział wyroków ze względu na skutki prawne	628
4.1. Uwagi wprowadzające	628
4.2. Wyrok deklaracyjny	629
4.3. Wyrok konstytutywny	630
5. Podział wyroków ze względu na zakres rozstrzygnięcia	633
5.1. Wyrok częściowy	634
5.2. Wyrok wstępny	643
5.3. Wyrok końcowy	655
5.4. Wyrok łączny	656
5.5. Wyrok uzupełniający	656
6. Podział wyroków ze względu na sposób ustosunkowania się pozwanego do powództwa	658
6.1. Wyrok kontradyktoryjny	658
6.2. Wyrok zaoczny	659
6.3. Wyrok z uznania	664
7. Nakaz zapłaty	669
7.1. Wprowadzenie	669
7.2. Uwagi ogólne	671
7.3. Charakter prawny nakazu zapłaty	673
7.4. Dopuszczalność wydawania częściowych nakazów zapłaty	678
7.5. Kwestie szczególne	680

ROZDZIAŁ 4. Postanowienia i zarządzenia	683
1. Uwagi wstępne	683
2. Odpowiednie stosowanie przepisów	688
3. Podział postanowień	691
3.1. Uwagi wprowadzające	691
3.2. Postanowienia kończące postępowanie w sprawie	691
3.2.1. Uwagi wstępne	691
3.2.2. Postanowienie o odrzuceniu pozwu	694
3.2.3. Postanowienie o umorzeniu postępowania	698
3.2.3.1. Uwagi ogólne	698
3.2.3.2. Zbędność wydania wyroku	701
3.2.3.3. Niedopuszczalność wydania wyroku	702
3.2.3.4. Postanowienie o umorzeniu postępowania z powodu cofnięcia pozwu	703
3.2.3.5. Postanowienie o umorzeniu postępowania w razie zawarcia ugody sądowej	706
3.2.4. Postanowienie o odrzuceniu środka zaskarżenia	709
3.3. Postanowienia niekończące postępowania w sprawie	710
3.3.1. Postanowienia zaskarżalne zażaleniem	710
3.3.2. Postanowienia niezaskarżalne zażaleniem	711
4. Wydawanie i doręczanie postanowień	715
4.1. Uwagi wprowadzające	715
4.2. Redagowanie postanowień	716
4.3. Ogłaszanie postanowień	717
4.4. Uzasadnianie postanowień	718
5. Zarządzenia	720
ROZDZIAŁ 5. Uchwały	724
1. Uwagi wstępne	724
2. Uchwały o charakterze indywidualnym (indywidualno-konkretnym)	726
2.1. Uwagi wprowadzające	726
2.2. Wydanie uchwały na podstawie art. 390 k.p.c.	726
2.3. Wydanie uchwały na podstawie art. 398 ¹⁷ k.p.c.	729
3. Uchwały o charakterze abstrakcyjnym (ogólnym)	730
ROZDZIAŁ 6. Uzasadnianie orzeczeń	733
1. Zagadnienia wprowadzające	733
2. Funkcje uzasadnienia	735
3. Konstrukcja uzasadnienia	740
4. Elementy uzasadnienia	744
4.1. Uwagi wstępne	744
4.2. Uzasadnienie podstawy faktycznej	745
4.3. Ocena materiału dowodowego	747
4.4. Uzasadnienie podstawy prawnej	749
5. Zagadnienia szczególne związane z uzasadnianiem wybranych postaci orzeczeń ..	753
5.1. Charakterystyka uzasadnienia orzeczeń merytorycznych	753
5.1.1. Uzasadnienie orzeczenia sądu II instancji	753
5.1.2. Uzasadnienia orzeczeń Sądu Najwyższego	758

5.2. Uzasadnienia orzeczeń procesowych, wydawanych w kwestiach wпадkowych i ubocznych	760
6. Język uzasadnienia	763
7. Uzasadnienie ustne a pisemne	767
8. Dostępność uzasadnienia	772
9. Termin sporządzenia uzasadnienia	772
10. Podpisanie uzasadnienia	775
11. Doręczenie uzasadnienia i jego skutki	776
ROZDZIAŁ 7. Rektyfikacja wyroków w procesie cywilnym	779
1. Uwagi wprowadzające	780
2. Terminologia	782
2.1. Terminologia polska	782
2.2. Terminologia zagraniczna	784
2.3. Wnioski	785
3. Rys historyczno-porównawczy	786
3.1. Rektyfikacja wyroku w rzymskim procesie cywilnym	786
3.2. Rektyfikacja wyroku w procesie kanonicznym	788
3.3. Rektyfikacja wyroku w polskim procesie cywilnym	789
3.4. Wnioski	795
4. Cele i funkcje rektyfikacji wyroków	796
5. Istota i charakter prawny rektyfikacji wyroku	799
6. Orzeczenia podlegające sprostowaniu	806
7. Sprostowanie wyroku	810
7.1. Ustalenia prawno-porównawcze	810
7.2. Oczywista omyłka	816
7.3. Niedokładności	819
7.4. Błędy pisarskie	824
7.5. Błędy rachunkowe	826
7.6. Inne oczywiste omyłki	828
8. Uzupelnienie wyroku	829
8.1. Uwagi wprowadzające	829
8.2. Ustalenia prawno-porównawcze	831
8.3. Zakres uzupelnienia wyroku	834
8.3.1. Nierozstrzygnięcie przez sąd o całości żądania	834
8.3.2. Nierozstrzygnięcie przez sąd o kosztach procesu	838
8.3.3. Nierozstrzygnięcie przez sąd o natychmiastowej wykonalności	846
8.3.4. Niezamieszczenie przez sąd w wyroku dodatkowego orzeczenia, które według ustawy powinien był zamieścić z urzędu	849
9. Wykładnia wyroku	861
10. Postępowanie rektyfikacyjne	865
10.1. Właściwość i skład sądu	865
10.2. Wszczęcie postępowania	869
10.3. Postępowanie dowodowe. Rozprawa	873
10.4. Orzeczenia rektyfikacyjne	875
10.5. Zaskarżanie orzeczeń rektyfikacyjnych	876
Skorowidz przedmiotowy	879

WYKAZ SKRÓTÓW

Akty prawne

- austriacki k.p.c. – austriacki kodeks postępowania cywilnego
- BGB – niemiecki kodeks cywilny
- CIC – Codex Iuris Canonici
- EKPCz – Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, sporządzona w Rzymie, dnia 4 listopada 1950 r. (Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.)
- k.c. – ustawa z 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 121 ze zm.)
- k.k. – ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. Nr 88, poz. 553 ze zm.)
- Konstytucja RP – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 ze zm.)
- k.p. – ustawa z 26 czerwca 1974 r. – Kodeks pracy (tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 1502 ze zm.)
- k.p.a. – ustawa z 14 czerwca 1960 r. – Kodeks postępowania administracyjnego (tekst jedn.: Dz. U. z 2013 r. poz. 267 ze zm.)
- k.p.c. – ustawa z 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 101 ze zm.)
- k.p.c. z 1930 r. – rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 29 listopada 1930 r. – Kodeks postępowania cywilnego (uwaga: przepisy przywoływane w brzmieniu tekstu jedn.: Dz. U. z 1932 r. Nr 112, poz. 934 ze zm.; jeśli przywoływane przepisy są w brzmieniu tekstu jedn.: Dz. U. z 1950 r. Nr 43, poz. 394 ze zm., jest to wyraźnie zaznaczone w tekście)
- k.p.k. – ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. Nr 89, poz. 555 ze zm.)
- k.r.o. – ustawa z 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 583 ze zm.)
- k.s.h. – ustawa z 15 września 2000 r. – Kodeks spółek handlowych (tekst jedn.: Dz. U. z 2013 r. poz. 1030 ze zm.)
- k.z. – rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 27 października 1933 r. – Kodeks zobowiązań (Dz. U. Nr 82, poz. 598 ze zm.)
- nowelizacja z 10 lipca 2015 r. – ustawa z 10 lipca 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny, ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1311)
- p.a.s.c. – ustawa z 28 listopada 2014 r. – Prawo o aktach stanu cywilnego (Dz. U. poz. 1741 ze zm.)

Wykaz skrótów

- pr. adw. – ustawa z 26 maja 1982 r. – Prawo o adwokaturze (tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 615 ze zm.)
- pr. czek. – ustawa z 28 kwietnia 1936 r. – Prawo czekowe (Dz. U. Nr 37, poz. 283 ze zm.)
- pr. not. – ustawa z 14 lutego 1991 r. – Prawo o notariacie (tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 164 ze zm.)
- pr. spółdz. – ustawa z 16 września 1982 r. – Prawo spółdzielcze (tekst jedn.: Dz. U. z 2013 r. poz. 1443 ze zm.)
- pr. weksl. – ustawa z 28 kwietnia 1936 r. – Prawo wekslowe (Dz. U. Nr 37, poz. 282 ze zm.)
- p.u.n. – ustawa z 28 lutego 2003 r. – Prawo upadłościowe i naprawcze (tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 233 ze zm.)
- p.u.s.p. – ustawa z 27 lipca 2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 133 ze zm.)
- r.b.s. – rozporządzenie z 24 stycznia 2005 r. w sprawie biegłych sądowych (Dz. U. Nr 15, poz. 133)
- reg. sąd. – rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 25 czerwca 2015 r. – Regulamin urzędowania sądów powszechnych (Dz. U. poz. 925)
- r.o.s.w.b. – rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 24 kwietnia 2013 r. w sprawie określenia stawek wynagrodzenia biegłych, taryf zryczałtowanych oraz sposobu dokumentowania wydatków niezbędnych dla wydania opinii w postępowaniu cywilnym (Dz. U. poz. 518)
- rozporządzenie nr 1896/2006 – rozporządzenie (WE) nr 1896/2006 Parlamentu Europejskiego i Rady z 12 grudnia 2006 r. ustanawiające postępowanie w sprawie europejskiego nakazu zapłaty (Dz. Urz. UE 2006 L 399/1 ze zm.)
- TFUE – Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana Dz. Urz. UE 2010 C 83/1)
- u.k.s.c. – ustawa z 28 lipca 2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 1025 ze zm.)
- u.k.s.e. – ustawa z 29 sierpnia 1997 r. o komornikach sądowych i egzekucji (tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 790 ze zm.)
- u.k.w.h. – ustawa z 8 lipca 1982 r. o księgach wieczystych i hipotecę (tekst jedn.: Dz. U. z 2013 r. poz. 707 ze zm.)
- u.o.i.n. – ustawa z 5 sierpnia 2010 r. o ochronie informacji niejawnych (Dz. U. Nr 182, poz. 1228 ze zm.)
- u.o.p.l. – ustawa z 21 czerwca 2001 r. o ochronie praw lokatorów, mieszkaniowym zasobie gminy i o zmianie Kodeksu cywilnego (tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 150 ze zm.)
- u.p.c. – ustawa postępowania sądowego cywilnego z 20 listopada 1864 r. (tom XVI, część I Zводу praw)
- ustawa o KRS – ustawa z 20 sierpnia 1997 r. o Krajowym Rejestrze Sądowym (tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 1142 ze zm.)
- ustawa o SN – ustawa z 23 listopada 2002 r. o Sądzie Najwyższym (tekst jedn.: Dz. U. z 2013 r. poz. 499 ze zm.)
- u.z.r. – ustawa z 6 grudnia 1996 r. o zastawie rejestrowym i rejestrze zastawów (tekst jedn.: Dz. U. z 2009 r. Nr 67, poz. 569 ze zm.)

ZPO – Zivilprozessordnung – niemiecki kodeks postępowania cywilnego z 30 stycznia 1877 r., tekst jedn. z 5 grudnia 2005 r., BGBl. I S. 3202

Czasopisma i publikatory

Apel.-W-wa – „Apelacja. Orzecznictwo Sądu Apelacyjnego w Warszawie”
AUWr – „Acta Universitatis Wratislaviensis”
Biul. SN – „Biuletyn Sądu Najwyższego”
BMS – „Biuletyn Ministerstwa Sprawiedliwości”
CPH – „Czasopismo Prawno-Historyczne”
DPP – „Demokratyczny Przegląd Prawniczy”
EP – „Edukacja Prawnicza”
GSP – „Gdańskie Studia Prawnicze”
KZS – „Krakowskie Zeszyty Sądowe”
MoP – „Monitor Prawniczy”
NJW – „Neue Juristische Wochenschrift”
NP – „Nowe Prawo”
NPC – „Nowy Proces Cywilny”
OSA – „Orzecznictwo Sądów Apelacyjnych”
OSAB – „Orzecznictwo Sądów Apelacji Białostockiej”
OSAŁ – „Orzecznictwo Sądu Apelacyjnego w Łodzi”
OSN(C) – „Orzecznictwo Sądu Najwyższego (Izba Cywilna)”
OSN(K) – „Orzecznictwo Sądu Najwyższego (Izba Karna)”
OSNAPiUS – „Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Administracyjna, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych” (od 1994 r.)
OSNC – „Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna” (od 1995 r.)
OSNCK – „Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izby Cywilnej i Izby Karnej”
OSNCP – „Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Pracy, Ubezpieczeń Społecznych i Spraw Publicznych” (od 2003 r.)
OSNC-ZD – „Orzecznictwo Sądu Najwyższego – Zeszyt Dodatkowy”
OSNKW – „Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Karna i Wojskowa”
OSNP – „Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna oraz Izba Administracyjna, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych” (1963–1994)
OSNPG – „Orzecznictwo Sądu Najwyższego – Biuletyn Prokuratury Generalnej”
OSP – „Orzecznictwo Sądów Polskich”
OSPika – „Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych”
OTK – „Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego. Zbiór Urzędowy”
OTK-A – „Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego Zbiór Urzędowy. Seria A”
Pal. – „Palestra”
PE – „Problemy Egzekucji”
PiP – „Państwo i Prawo”
PN – „Przegląd Notarialny”
POSAG – „Przegląd Orzecznictwa Sądu Apelacyjnego w Gdańsku”
PPC – „Polski Proces Cywilny”
PPiA – „Przegląd Prawa i Administracji”
Pr. Spółek – „Prawo Spółek”
Proc. i Pr. – „Prokuratura i Prawo”

Wykaz skrótów

PS	– „Przegląd Sądowy”
PUG	– „Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego”
PWK	– „Problemy Współczesnej Kryminalistyki”
PWS	– „Problemy Wymiaru Sprawiedliwości”
Rej.	– „Rejent”
ROW	– „Recht in Ost und West”
RPEiS	– „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”
SC	– „Studia Cywilistyczne”
SI	– „Studia Iuridica”
TPP	– „Transformacje Prawa Prywatnego”
WPP	– „Wojskowy Przegląd Prawniczy”
ZNIBPS	– „Zeszyty Naukowe Instytutu Badania Prawa Sądowego”
ZNUŁ	– „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego”
ZZP	– „Zeitschrift für Zivilprozess”

Instytucje”

NRA	– Naczelna Rada Adwokacka
SA	– sąd apelacyjny
SN	– Sąd Najwyższy
SO	– sąd okręgowy
SW	– sąd wojewódzki
TK	– Trybunał Konstytucyjny
WSA	– wojewódzki sąd administracyjny

WYKAZ PODSTAWOWEJ LITERATURY PODAWANEJ WYŁĄCZNIE W ZAPISIE SKRÓCONYM

SYSTEMY

- System*, t. II, red. Z. Resich S. Dalka, T. Ereciński, M. Jędrzejewska, K. Korzan, T. Miśsiuk, K. Piasecki, Z. Resich, W. Siedlecki, A. Zieliński, *System prawa procesowego cywilnego*, t. II, *Postępowanie rozpoznawcze przed sądami pierwszej instancji*, red. naczelny W. Berutowicz, red. tomu Z. Resich, Ossolineum 1987
- System*, t. III, red. W. Siedlecki S. Hanausek, A. Miączyński, M. Sawczuk, W. Siedlecki, *System prawa procesowego cywilnego*, t. III, *Zaskarżanie orzeczeń sądowych*, red. naczelny W. Berutowicz, red. W. Siedlecki, Ossolineum 1986
- System*, t. III, cz. II,
red. J. Gudowski, 2013 T. Ereciński, P. Grzegorzczak, J. Gudowski, K. Markiewicz, H. Pietrkowski, M. Romańska, K. Weitz, T. Wiśniewski, T. Zembrzuski, *System prawa procesowego Cywilnego*, t. III, *Środki zaskarżenia*, cz. II, red. naczelny T. Ereciński, red. tomu J. Gudowski, Warszawa 2013
- System PA*, t. IX,
red. R. Hauser,
Z. Niewiadomski, A. Wróbel B. Adamiak, J. Borkowski, A. Skoczylas, *System Prawa Administracyjnego*, t. IX, *Prawo procesowe administracyjne*, red. R. Hauser, Z. Niewiadomski, A. Wróbel, Warszawa 2010
- System PP*, t. III,
red. E. Gniewek, 2013 E. Gniewek, J. Gołaczyński, P. Machnikowski, R. Mikosz, J. Pisuliński, A. Stelmachowski, K. Zaradkiewicz, *System Prawa Prywatnego*, t. III, *Prawo rzeczowe*, red. tomu E. Gniewek, Warszawa 2013
- System PP*, t. XII,
red. T. Smyczyński M. Andrzejewski, E. Holewińska-Lapińska, T. Smyczyński, W. Stojanowska, J. Strzebinczyk, *System Prawa Prywatnego*, t. XII, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, red. tomu T. Smyczyński, Warszawa 2003
- E. Wańkowski, *System* E. Wańkowski, *System procesu cywilnego*, Wilno 1932

KOMENTARZE DO KODEKSU POSTĘPOWANIA CYWILNEGO

- M. Allerhand, *Kodeks*
- A. Akerberg, *Środki odwoławcze*
- H. Dolecki, T. Wiśniewski (red.), *Kodeks*, t. I, 2011, 2013
- H. Dolecki, T. Wiśniewski (red.), *Kodeks*, t. II, 2013
- T. Ereciński (red.), *Kodeks*, t. I, 2012
- T. Ereciński (red.), *Kodeks*, t. II, 2012
- T. Ereciński (red.), *Kodeks*, t. III, 2009, 2012
- T. Ereciński (red.), *Kodeks*, t. V, 2009, 2012
- T. Ereciński (red.), *Komentarz*, t. II, 2009
- A. Góra-Błaszczkowska (red.), *Kodeks*, t. I
- A. Góra-Błaszczkowska, *Orzeczenia*, 2003, 2014
- A. Jakubecki (red.), *Kodeks*, 2010, 2012
- M. Allerhand, *Kodeks postępowania cywilnego*, Lwów 1932
- A. Akerberg, *Środki odwoławcze. Komentarz do art. 393–441 kodeksu postępowania cywilnego*, Warszawa 1933
- H. Dolecki, I. Gromska-Szuster, A. Jakubecki, J. Klimkowicz, K. Knoppek, G. Misiurek, P. Pogonowski, T. Zembruński, T. Żyznowski, *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. I, *Artykuły 1–366*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, Warszawa 2011, 2013
- H. Dolecki, J. Iwulski, I. Koper, G. Misiurek, P. Pogonowski, T. Wiśniewski, D. Zawistowski, *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. II, *Artykuły 367–505³⁷*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, Warszawa 2013
- T. Ereciński, J. Gudowski, M. Jędrzejewska, K. Weitz, P. Grzegorzczak, *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Postępowanie rozpoznawcze*, t. I, red. T. Ereciński, Warszawa 2012
- T. Ereciński, J. Gudowski, M. Jędrzejewska, K. Weitz, P. Grzegorzczak, *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Postępowanie rozpoznawcze*, t. II, red. T. Ereciński, Warszawa 2012
- T. Ereciński, J. Gudowski, *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Postępowanie rozpoznawcze. Postępowanie zabezpieczające*, t. III, red. T. Ereciński, Warszawa 2009, 2012
- T. Ereciński, J. Ciszewski, K. Weitz, P. Grzegorzczak, *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Międzynarodowe postępowanie cywilne. Sąd polubowny (arbitrażowy)*, t. V, red. T. Ereciński, Warszawa 2009, 2012
- T. Ereciński, J. Gudowski, M. Jędrzejewska, K. Weitz, *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Część pierwsza. Postępowanie rozpoznawcze. Część druga. Postępowanie zabezpieczające rozpoznawcze*, t. II, red. T. Ereciński, Warszawa 2009
- S. Cieślak, P. Cioch, R. Flejszar, K. Gajda-Roszczyńska, A. Góra-Błaszczkowska, J. Jankowski, M.J. Kaczyński, I. Kunicki, M. Malczyk, M. Muliński, M. Sorysz, A. Harast-Sidowska, *Kodeks postępowania cywilnego*, t. I, *Komentarz. Art. 1–729*, red. A. Góra-Błaszczkowska, Warszawa 2013
- A. Góra-Błaszczkowska, *Orzeczenia w procesie cywilnym. Art. 316–366 kpc. Komentarz*, Warszawa 2003, 2014
- J. Bodio, T. Demendecki, A. Jakubecki, O. Marcewicz, P. Telenga, M.P. Wójcik, *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. A. Jakubecki, Warszawa 2010, 2012

Wykaz podstawowej literatury podawanej wyłącznie w zapisie skróconym

- Ś. Kruszelnicki, *Kodeks* Ś. Kruszelnicki, *Kodeks postępowania cywilnego z komentarzem. Część I. Art. 1–507*, Poznań 1938
- J.J. Litauer, *Komentarz* J.J. Litauer, *Komentarz do procedury cywilnej*, Warszawa 1933
- M. Manowska (red.), *Kodeks*, t. I A. Adamczuk, M. Manowska, P. Prus, M. Radwan, M. Sieńko, E. Stefańska, *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. I, (art. 1–505³⁷), red. M. Manowska, Warszawa 2011
- A. Marciniak, K. Piasecki (red.), *Kodeks*, t. I, 2014 H. Ciepla, B. Czech, K. Gonera, J. Górowski, J. Jagieła, R. Kulski, I. Kunicki, A. Laskowska-Hulisz, A. Marciniak, M. Michalska-Marciniak, K. Piasecki, J. Rodziejewicz, A. Stempniak, M. Sychowicz, A. Torbus, *Kodeks postępowania cywilnego*, t. I, *Komentarz. Art. 1–366*, Warszawa 2014
- L. Peiper, *Komentarz*, t. I L. Peiper, *Komentarz do kodeksu postępowania cywilnego (część pierwsza)*, t. I, Kraków 1934
- K. Piasecki (red.), *Kodeks*, t. I, 2010 G. Bieniek, H. Ciepla, B. Czech, S. Dalka, S. Dmowski, K. Kołakowski, A. Marciniak, K. Piasecki, J. Rodziejewicz, M. Sychowicz, *Kodeks postępowania cywilnego*, t. I, *Komentarz do artykułów 1–366*, red. K. Piasecki, Warszawa 2010
- Z. Resich, W. Siedlecki (red.), *Kodeks*, t. I, 1975 B. Dobrzański, M. Lisiewski, Z. Resich, W. Siedlecki, *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. I, red. Z. Resich, W. Siedlecki, Warszawa 1975
- Z. Resich, W. Siedlecki (red.), *Kodeks*, t. II, 1976 B. Dobrzański, M. Lisiewski, Z. Resich, W. Siedlecki, *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. I, red. Z. Resich, W. Siedlecki, Warszawa 1976
- Z. Resich, W. Siedlecki (red.), *Kodeks* B. Dobrzański, M. Lisiewski, Z. Resich, W. Siedlecki, *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. Z. Resich, W. Siedlecki, Warszawa 1969
- M. Richter, *Kodeks* M. Richter, *Kodeks postępowania cywilnego*, Przemysł–Warszawa, b.r.w.
- M. Uliasz, *Kodeks*, 2008 M. Uliasz, *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Warszawa 2008
- M. Uliasz, *Kodeks*, t. I Uliasz M., *Kodeks postępowania cywilnego*, t. I, *Komentarz do artykułów 1–505⁴*, Warszawa 2007
- A. Zieliński (red.), *Kodeks*, 2008, 2010, 2011, 2012, 2014 A. Zieliński, K. Flaga-Gieruszyńska, *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. A. Zieliński, Warszawa 2005, 2008, 2010, 2011, 2012, 2014

PODRĘCZNIKI, MONOGRAFIE, INNE KOMENTARZE

- W. Broniewicz, *Postępowanie*, 1973, 1999, 2005, 2006, 2008 W. Broniewicz, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 1973, 1999, 2005, 2006, 2008

Wykaz podstawowej literatury podawanej wyłącznie w zapisie skróconym

- H. Dolecki, *Postępowanie. Zarys wykładu*, 2005, 2007, 2011, 2013
- H. Dolecki, *Postępowanie cywilne. Zarys wykładu*, Warszawa 2005, 2006, 2007, 2011, 2013
- E. Gniewek (red.), *Komentarz, Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, Warszawa 2011
- K. Gonera, *Ustawa o kosztach*
- K. Gonera, *Ustawa o kosztach sądowych w sprawach cywilnych. Komentarz*, Warszawa 2012
- J. Jodłowski (red.), *Wstęp*
- W. Berutowicz, J. Jodłowski, W. Siedlecki, S. Włodyka, E. Wengerek, *Wstęp do systemu prawa procesowego cywilnego. Zbiór studiów*, red. J. Jodłowski, Ossolineum 1974
- J. Jodłowski i in., *Postępowanie cywilne*, 1996, 2009
- J. Jodłowski, Z. Resich, J. Lapierre, T. Misiuk-Jodłowska, K. Weitz, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 1996, 2009
- J. Jodłowski, W. Siedlecki, *Postępowanie. Część ogólna*
- J. Jodłowski, W. Siedlecki, *Postępowanie cywilne. Część ogólna*, Warszawa 1958
- K. Knoppek, *Postępowanie cywilne*
- K. Knoppek, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2015
- K. Knoppek, *Postępowanie cywilne w pytaniach i odpowiedziach*, Warszawa 2012
- H. Mądrzak, E. Marszałkowska-Krześ, *Postępowanie cywilne*, 1999
- H. Mądrzak, E. Marszałkowska-Krześ, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 1999
- W. Miszewski, *Proces. Część pierwsza*
- W. Miszewski, *Proces cywilny w zarysie. Część pierwsza*, Warszawa–Łódź 1946
- Orzecznictwo powojenne*, opr. W. Świącicki
- Orzecznictwo powojenne Sądu Najwyższego w sprawach cywilnych*, opr. W. Świącicki, Łódź 1948
- K. Piasecki, *Postępowanie sporne*
- K. Piasecki, *Postępowanie sporne rozpoznawcze*, Warszawa 2004
- H. Pietrzkowski, *Metodyka*, 2007, 2012, 2014
- H. Pietrzkowski, *Metodyka pracy sędziego w sprawach cywilnych*, Warszawa 2007, 2012, 2014
- J. Policzekiewicz, W. Siedlecki, E. Wengerek, *Czynności sądowe*
- J. Policzekiewicz, W. Siedlecki, E. Wengerek, *Czynności sądowe w sprawach cywilnych. Wzory i komentarz*, Warszawa 1959
- Polska procedura*, t. I
- Polska procedura cywilna. Projekty referentów z uzasadnieniem, przedruk wyczerpanych druków z r. 1921 i 1923, t. I*, Warszawa 1928
- W. Siedlecki, *Postępowanie. Część szczegółowa*
- W. Siedlecki, *Postępowanie cywilne. Część szczegółowa*, Warszawa 1959
- W. Siedlecki, *Postępowanie cywilne w zarysie*
- W. Siedlecki, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 1972

Wykaz podstawowej literatury podawanej wyłącznie w zapisie skróconym

- W. Siedlecki, Z. Świeboda, *Postępowanie. Zarys*
M. Waligórski, *Dynamika*
M. Waligórski, *Funkcja*
E. Waśkowski, *Podręcznik*
E. Wengerek, *Sądowe postępowanie egzekucyjne*
T. Wiśniewski, *Przebieg procesu*, 2009, 2013
- W. Siedlecki, Z. Świeboda, *Postępowanie cywilne. Zarys wykładu*, Warszawa 2000, 2003, 2004
M. Waligórski, *Polskie prawo procesowe cywilne. Dynamika procesu (postępowanie)*, Warszawa 1948
M. Waligórski, *Polskie prawo procesowe cywilne. Funkcja i struktura procesu*, Warszawa 1947
E. Waśkowski, *Podręcznik procesu cywilnego*, Wilno 1932
E. Wengerek, *Sądowe postępowanie egzekucyjne w sprawach cywilnych*, Warszawa 1978
T. Wiśniewski, *Przebieg procesu cywilnego*, Warszawa 2009, 2013

KSIĘGI

- Księga dedykowana Profesorowi F. Zedlerowi*
Księga ku czci E. Gniewka
Księga ku czci K. Stefki
Księga ku czci Profesora J. Jodłowskiego
Księga ku czci Profesora T. Erecińskiego
Księga ku czci Profesora W. Chrzanowskiego
Księga ku czci W. Broniewicza
Księga ku czci Z. Resicha
Księga z okazji 75. urodzin Profesora A. Zielińskiego
- Proces cywilny. Nauka – kodyfikacja – praktyka. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Feliksowi Zedlerowi*, red. P. Grzegorzczak, K. Knoppek, M. Walasik, Warszawa 2012
Współczesne problemy prawa prywatnego. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Edwarda Gniewka, red. J. Gołaczyński, P. Machnikowski, Warszawa 2010
Księga pamiątkowa ku czci Kamila Stefki, Warszawa–Wrocław 1967
Proces i prawo. Rozprawy prawnicze. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Jerzego Jodłowskiego, red. E. Łętowska, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1989
Aurea praxis aurea theoria. Księga pamiątkowa ku czci profesora Tadeusza Erecińskiego, red. J. Gudowski, K. Weitz, t. I i II, Warszawa 2011
Iustitia civitatis fundamentum. Księga pamiątkowa ku czci profesora Wiesława Chrzanowskiego, red. H. Cioch, A. Dębiński, J. Chaciński, Lublin 2003
Symbolae Vitoldo Broniewiczz dedicatae. Księga pamiątkowa ku czci Witolda Broniewicza, red. A. Marciniak, Łódź 1998
Studia z prawa postępowania cywilnego. Księga pamiątkowa ku czci Zbigniewa Resicha, red. M. Jędrzejewska, T. Ereciński, Warszawa 1985
Aequitas sequitur legem. Księga jubileuszowa z okazji 75. urodzin profesora Andrzeja Zielińskiego, red. K. Flaga-Gieruszyńska, G. Jędrejek, Warszawa 2014

DZIAŁ I

DOWODY I POSTĘPOWANIE DOWODOWE

„Dowód jest sercem procesu”
Nicola Picardi¹

„Wszelkie postępowanie dowodowe przed każdym sądem stanowi
próbę wskrzeszania przeszłości”
Manfred Lachs²

ROZDZIAŁ 1. Zagadnienia ogólne	36
1. Zasada bezpośredniości postępowania dowodowego	36
2. Zasada swobodnej oceny dowodów	52
3. Zasada kontrydiktoryjności a wykrywanie prawdy i problem dopuszczania dowodów z urzędu	76
4. Problem dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem	108
5. Zagadnienia ogólne postępowania dowodowego	134
ROZDZIAŁ 2. Dowód z dokumentu	163
1. Pojęcie dokumentu w znaczeniu potocznym	163
2. Dokument w prawie cywilnym	165
3. Pojęcie dokumentu w znaczeniu procesowym	170
3.1. Dokument w postępowaniu cywilnym państw obcych	170
3.2. Dokument w polskim procesie cywilnym (według stanu prawnego przed 8 września 2016 r.)	172
4. Podpis jako element konstytuujący dokument	176
4.1. Uwagi wprowadzające	176
4.2. Treść podpisu	177
4.3. Sposób składania podpisu	180
4.4. Problem podpisów skróconych i paraf	185

¹ N. Picardi, *Manuale del processo civile*, Milano 2013, s. 145.

² M. Lachs, *Dowody w procesie krajowym i międzynarodowym* (w:) *Księga ku czci Profesora J. Jodłowskiego*, s. 128.

Dział I. Dowody i postępowanie dowodowe

4.5. Problem konieczności podpisu jako elementu konstytuującego dokument oraz problem anonimów	187
4.6. Problem umiejscowienia podpisu	189
4.7. Funkcje podpisu	191
4.8. Podpis <i>in blanco</i>	192
5. Początek dowodu na piśmie	194
6. Dokumenty urzędowe	199
6.1. Pojęcie dokumentu urzędowego	199
6.2. Orzeczenia sądowe oraz ich uzasadnienia jako dokumenty	203
6.3. Dowód z akt sądowych	208
6.4. Dokumenty kościelne	211
6.5. Domniemania prawne łączące się z dokumentami urzędowymi	214
7. Ograniczenia dowodu z zeznań świadków i dowodu z przesłuchania stron ze względu na dokument	219
7.1. Ograniczenia w zakresie zastąpienia dowodu z dokumentu dowodem z zeznań świadków i dowodem z przesłuchania stron	219
7.2. Ograniczenia w zakresie prowadzenia dowodu przeciwko osnowie lub ponad osnowę dokumentu	224
8. Dokumenty prywatne	234
9. Dokument elektroniczny	238
10. Zmiany w zakresie dowodu z dokumentu wprowadzone nowelizacją z 10 lipca 2015 r.	255
ROZDZIAŁ 3. Dowód z zeznań świadków	262
1. Pojęcie świadka	263
1.1. Pojęcie świadka w znaczeniu potocznym	263
1.2. Świadek przybrany do czynności prawnych	264
1.3. Świadek w znaczeniu procesowym	269
2. Niemożność bycia świadkiem	273
2.1. Niezdolność świadka do spostrzegania lub przekazywania spostrzeżeń	273
2.2. Ochrona tajemnicy informacji niejawnych jako przesłanka wyłączająca ze składania zeznań	281
2.3. Ograniczenia dowodu z zeznań świadków ze względu na dowód z przesłuchania stron	288
2.3.1. Rozgraniczenie dowodu ze świadków i dowodu ze stron	288
2.3.2. Zakaz przesłuchania osoby będącej stroną jako świadka	291
2.3.3. Problem wyboru właściwego środka dowodowego w przypadku szczególnych kategorii stron procesowych	294
2.3.4. Zakaz przesłuchiwania przedstawiciela ustawowego strony jako świadka	298
2.3.4.1. Uwagi ogólne	298
2.3.4.2. Rodzice	298
2.3.4.3. Opiekunowie	300
2.3.4.4. Kuratorzy	301
2.3.4.5. Doradca tymczasowy	301
2.3.4.6. Zakaz przesłuchiwania w charakterze świadka osób wchodzących w skład organu osoby prawnej lub innej jednostki organizacyjnej będącej stroną	302
2.3.4.7. Znaczenie procesowe współuczestnictwa dla prowadzenia dowodu z zeznań świadków	307
2.4. Szczególnie ograniczenie podmiotowe dowodu z zeznań świadków w postępowaniu odrębnym w sprawach małżeńskich	309
2.5. Niedopuszczalność przesłuchania mediatora jako świadka	312
2.6. Problem dopuszczalności przesłuchania Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej jako świadka	313

Dział I. Dowody i postępowanie dowodowe

2.7. Przesłuchanie jako świadków osób objętych immunitetem dyplomatycznym i konsularnym	315
2.8. Zakaz dowodowy wynikający z ustawy o świadku koronnym	319
3. Prawo świadka do odmowy zeznań	320
3.1. Ogólna charakterystyka prawa odmowy zeznań	320
3.2. Podmiotowy zakres prawa odmowy zeznań	322
3.3. Problemy szczególne odmowy zeznań	326
4. Prawo świadka do odmowy odpowiedzi	335
4.1. Pojęcie prawa do odmowy odpowiedzi i jego stosunek do prawa do odmowy zeznań ..	335
4.2. Problem pouczenia świadka o prawie do odmowy odpowiedzi	338
4.3. Narażenie na odpowiedzialność karną, hańbę lub szkodę majątkową jako przesłanka prawa do odmowy odpowiedzi	342
4.4. Ochrona tajemnicy zawodowej jako podstawa odmowy odpowiedzi	344
4.5. Duchowny jako świadek	358
5. Problem dopuszczalności przesłuchania pełnomocnika procesowego jako świadka	365
6. Przebieg dowodu z zeznań świadków	368
7. Ocena dowodu z zeznań świadków	377
8. Dziecko jako świadek	380
ROZDZIAŁ 4. Dowód z opinii biegłego	383
1. Pojęcie dowodu z opinii biegłego	383
2. Porównanie dowodu z opinii biegłego i dowodu z zeznań świadków	387
3. Przedmiot dowodu z opinii biegłego	389
4. Osoba biegłego	399
5. Ocena dowodu z opinii biegłego	405
6. Dopuszczenie dowodu z opinii biegłego	412
7. Sporządzanie opinii przez biegłego	416
8. Przesłuchanie biegłego	419
9. Rodzaje i podziały opinii biegłego	422
10. Wykorzystanie opinii biegłego sporządzonej w innej sprawie	428
11. Prywatna opinia biegłego	431
12. Odpowiedzialność prawna biegłego sądowego	437
12.1. Odpowiedzialność cywilna	437
12.2. Odpowiedzialność karna	439
12.3. Odpowiedzialność dyscyplinarna	439
12.4. Odpowiedzialność porządkowa	440
13. Problem tzw. świadków-biegłych	441
14. Koszty dowodu z opinii biegłego	444
15. Udział tłumaczy przysięgłych w procesie cywilnym	447
16. Założenia projektu ustawy o biegłych sądowych	449
17. Charakterystyka wybranych kategorii opinii biegłych	452
17.1. Opinia biegłego z zakresu techniki samochodowej i ruchu drogowego	452
17.2. Opinia psychologiczna i psychiatryczna	457
17.3. Opinia pismoznawcza	462
17.4. Opinia z zakresu ekonomii i wyceny majątku	463
ROZDZIAŁ 5. Dowód z oględzin	465
1. Przedmiot dowodu z oględzin	465
2. Obowiązek przedstawienia (okazania) przedmiotu oględzin	468
3. Dowód z oględzin osoby	471

ROZDZIAŁ 6. Dowód z przesłuchania stron	474
1. Pojęcie dowodu z przesłuchania stron i jego dopuszczenie	474
2. Przebieg dowodu z przesłuchania stron	477
3. Ocena dowodu z przesłuchania stron	493
4. Znaczenie dowodu z przesłuchania stron	494
5. Dowód z przesłuchania stron a informacyjne przesłuchanie stron	496
ROZDZIAŁ 7. Dowody przyrodnicze	498
1. Pojęcie i rodzaje dowodów przyrodniczych	498
2. Dowód z grupowego badania krwi	500
3. Dowód z ekspertyzy antropologicznej	507
4. Dowód z badania antygenów w układzie HLA	509
5. Dowód z niezdolności mężczyzny do zapłodnienia	510
6. Dowód z ustalenia okresów płodności kobiety	511
7. Dowód z badania śliny	511
8. Dowód z porównania daty obcowania płciowego ze stopniem rozwoju dziecka po urodzeniu	512
9. Dowód z badania kodu genetycznego (DNA)	513
ROZDZIAŁ 8. Dowód z nośników obrazu lub dźwięku (dowód z dokumentów pozatekstowych)	519
1. Pojęcie i rodzaje dowodu z nośników obrazu lub dźwięku	519
2. Sposób prowadzenia dowodu z nośników obrazu lub dźwięku	523
3. Charakter prawny fotokopii	527
ROZDZIAŁ 9. Dowody inne (nienazwane)	531
1. Pojęcie dowodów nienazwanych	531
2. Dalsze rodzaje nienazwanych środków dowodowych	533
3. Znaczenie dowodowe kserokopii dokumentu	539

Literatura: Adaszewski Z., *Dowód z opinii biegłych czy dowód z oględzin*, NP 1966, nr 5; Adrych-Brzezińska I., *Ciężar dowodu w prawie i procesie cywilnym*, Warszawa 2015; Adrych-Brzezińska I., *Wpływ domniemań na rozkład ciężaru dowodu w postępowaniu cywilnym* (w:) *Księga Profesora S. Dalki*; Allerhand M., *Podstęp w procesie*, Lwów 1907; Anhalt M., *Odpowiedź na pytanie prawne*, PPC 1934, nr 6; Bagińska E., *Odpowiedzialność deliktowa w razie niepewności związku przyczynowego. Studium porównawcze*, Toruń 2013; Balzer C., *Beweisaufnahme und Beweiswürdigung im Zivilprozess. Eine systematische Darstellung und Anleitung für die gerichtliche und anwaltliche Praxis*, Berlin 2011; Banaszak B., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2012; Baur F., *Zivilprozessrecht*, Frankfurt am Main 1978; Baur F., *Zivilprozessrecht*, Neuwied–Frankfurt am Main 1989; Bączkiewicz F., *Prawo kanoniczne*, t. III, Kraków 1958; Bělohávek A.J., Hótová R., *Biegli w środowisku międzynarodowym w postępowaniu sądowym cywilnym i karnym oraz arbitrażowym, a także w sporach inwestycyjnych*, Warszawa 2011; Bentham J., *Traktat o dowodach sądowych*, Gniezno, b.r.w.; Berutowicz W., *Funkcja ochronna postępowania cywilnego* (w:) *Księga ku czci Z. Resicha*; Berutowicz W., *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 1974; Beweis – Preuve – Evidence. *Grundzüge des zivilprozessualen Beweisrechts in Europa*, red. H. Nagel,

E.-M. Bajons, Baden-Baden 2003; **Blass R.**, *Standespflichten der Rechtsanwälte*, Zürich 1945; **Błaszczak Ł.**, *Metodologiczne podstawy teorii dowodów w postępowaniu cywilnym* (w:) *Dowody w postępowaniu cywilnym*, red. Ł. Błaszczak, K. Markiewicz, E. Rudkowska-Ząbczyk, Warszawa 2010; **Bojarski M.**, *Problemy odpowiedzialności karnej i dyscyplinarnej biegłego*, „Jurisprudencja” 2000, t. 18 (10); **Branicki W.**, **Kupiec T.**, **Wolańska-Nowak P.**, *Badania DNA dla celów sądowych*, Kraków 2008; **Broniewicz W.**, *Glosa do wyroku SN z 12 grudnia 2000 r.*, V CKN 175/00, OSP 2001, z. 7–8; Broniewicz W., *W kwestii stanowiska prawnego kuratora*, Pal. 1968, nr 6; Broniewicz W., *Z zagadnień przyznania w polskim procesie cywilnym*, PiP 1957, z. 10; Broniewicz W., *Zasada kontradiktoryjności procesu cywilnego w poglądach nauki polskiej (1880–1980)* (w:) *Księga ku czci Z. Resicha*; **Browarny K.**, *Dowód z taśm dźwiękowych i innych przyrządów utrwalających i przenoszących dźwięki w postępowaniu cywilnym* (w:) *Ogólnopolski Zjazd Cywilistów Studentów*, red. J.J. Skoczyła, D.P. Kała, P. Potakowski, Lublin 2009; **Bruns R.**, *Zivilprozessrecht. Eine systematische Darstellung*, Berlin–Frankfurt am Main 1968; **Cieślak M.**, *Przegląd orzecznictwa SN z zakresu prawa karnego procesowego za rok 1963*, NP 1964, nr 11; Cieślak M., *Zagadnienia dowodowe w procesie karnym*, Warszawa 1955; **Czajkowski Z.**, *Zanim wybuchnie znów Wezuwiusz*, Warszawa 1980; **Czczot Z.**, *Kryminalistyczna problematyka osobowych środków dowodowych*, Warszawa 1976; **Dalka S.**, *Dowód z dokumentów w postępowaniu arbitrażowym*, PUG 1974, nr 3; Dalka S., *Dowód z dokumentów w sądowym postępowaniu cywilnym*, Pal. 1974, nr 8–9; **Dmowski S.**, **Rudnicki S.**, *Komentarz do kodeksu cywilnego. Księga pierwsza. Część ogólna*, Warszawa 2006; **Dobrowolska M.**, **Oklejak A.**, *Prawa i obowiązki świadków w procesie sądowym – rozwiązanie prawne i wnioski de lege ferenda*, ZNIBPS 1978, nr 10; **Dobrzański B.**, *Glosa do uchwały SN z 9 maja 1958 r.*, III CR 4/58, OSPiKA 1959, z. 1; Dobrzański B., *Odpowiedź na pytanie prawne*, PiP 1948, z. 5–6; **Dolecki H.**, *Ciężar dowodu w polskim procesie cywilnym*, Warszawa 1998; *Dowody w postępowaniu cywilnym*, red. Ł. Błaszczak, K. Markiewicz, E. Rudkowska-Ząbczyk, Warszawa 2010; **Drabina J.**, *Protestantyzm*, Kraków 1998; **Dynakowska N.**, *Domniemania prawne i ich rola w postępowaniu dowodowym*, <http://mec.univ.szczecin.pl/prolepsis/index.php/publikacje/z-tworczoci-wasnej/47-natalia-dynakowska.html>; **Działyńska M.**, *Pochodzenie dziecka od małżonków*, Poznań 1987; **Dzięciołowski W.**, *Przesłuchanie stron w sporach majątkowych osób fizycznych*, Pal. 1970, nr 6; **Ehrlich S.**, **Gliklich J.**, *Prawo jako przedmiot dowodu*, PPC 1934, nr 4; *Ekspertyza pismoznawcza*, http://tyzioweb.freehost.pl/ekspertyza_pismoznawcza.htm; **Elzer O.**, *Einzelgebiete der ZPO: Der Beweis*, W. Kohlhammer Juraskripte, Stuttgart 2007; **Ereciński T.**, *Glosa do wyroku SN z 4 kwietnia 1978 r.*, II CR 71/78, OSPiKA 1980, z. 1; Ereciński T., *Z problematyki dowodu z dokumentów w sądowym postępowaniu cywilnym* (w:) *Księga ku czci Resicha*; **Ereciński T.**, **Weitz K.**, *Prawda i równość w postępowaniu cywilnym a orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego* (w:) *Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego a Kodeks postępowania cywilnego. Materiały Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr i Zakładów Postępowania Cywilnego, Serock k. Warszawy, 24–26 września 2009 r.*, red. T. Ereciński, K. Weitz, Warszawa 2010; **Evro L.**, *Civil Justice in Finland*, Nagoya 2009; **Fasching H.W.**, *Lehrbuch des österrei-*

chischen Zivilprozessrechts, Wien 1984; **Fenichel Z.**, *Odpowiedź na pytanie prawne*, PPC 1938, nr 5–6; **Fink A.**, *Die Verwertbarkeit rechtswidrig erlangter Beweismittel im Zivilprozess*, Köln 1994; **Flaga-Gieruszyńska K.** (w:) A. Zieliński (red.), *K. Flaga-Gieruszyńska, Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz do artykułów 1–505*, t. 1, Warszawa 2005; **Glaser S.**, *Osoby duchowne jako świadkowie*, PPC 1939, nr 7–8; **Goldman W.**, *Zakres działania art. 265 k.p.c.*, PPC 1938, nr 13–15; **Gołaczyński J.**, *Sąd pod znakiem IT*, „Na Wokandzie” 2013, nr 1(15); **Gonderek K., Ustowska A.**, *Prawo o aktach stanu cywilnego z komentarzem*, Warszawa 1991; **Góra-Błaszczkowska A.**, *Zasada równości stron w procesie cywilnym*, Warszawa 2008; **Górska K.**, *Zachowanie zwykłej formy pisemnej czynności prawnych*, Warszawa 2007; **Górska Z.**, *Grafologia a ekspertyza pismoznawcza – podobieństwa i różnice*, <http://luzannagorska.com/2013/04/04/grafologia-a-ekspertyza-pismoznawcza-podobienstwa-i-roznice>; **Gregorowicz J.**, *Z problemów logicznych stosowania prawa*, ZNUŁ 1963, z. 5; **Gruszecka D.**, *Kontradycyjność postępowania karnego jako problem komunikacyjny – zarys problemu* (w:) *Kontradycyjność w polskim procesie karnym*, red. P. Wiliński, Warszawa 2013; **Gudowski J.**, *Kodeks postępowania cywilnego. Tekst – orzecznictwo – piśmiennictwo*, t. 2, Warszawa 2009; **Gurgul J.**, *Glosa do uchwały SN z 30 października 1985 r.*, III CZP 59/85, PiP 1988, z. 5; **Gwiazdomorski J.**, *Glosa do uchwały składu 7 sędziów SN z 28 kwietnia 1973 r.*, III CZP 78/72, NP 1974, nr 9; **Gwiazdomorski J.**, *Nowe przepisy o formie czynności prawnych* (w:) *Księga ku czci K. Stefki*; **Gwiazdomorski J.**, *Sądowe ustalenie ojcostwa*, Warszawa 1977; **Hala S.**, *Znaczenie zapisu magnetycznego dźwięku w systemie prawa dowodowego*, NP 1988, nr 1; **Halpern F.**, *Ograniczenia dowodu ze świadków na rzecz dowodu z dokumentów*, „Głos Prawa” 1933, nr 2; **Hanausek S.**, *Dowód z przesłuchania stron w polskim postępowaniu cywilnym*, SC 1971, t. XVII; **Hanausek S.**, *Problematyka ciężaru dowodu w sądowym postępowaniu cywilnym* (w:) *Księga ku czci Z. Resicha*; **Haroch A., Haroch A.**, *Próba sformalizowania wywiadu środowiskowego w sprawach rozwodowych*, NP 1987, nr 6; **Hegler A.**, *Die Unterscheidung des Sachverständigen vom Zeugen im Prozess*, „Archiv für die Civilistische Praxis” 1909, t. 104; **Holzhammer R.**, *Österreichisches Zivilprozessrecht*, Wien 1976; **Hrycaj A.**, *Dokument w postępowaniu cywilnym – oryginał czy odpis?*, Pr. Spółek 2006, nr 10; **Ignatowicz J.**, *Stan cywilny i jego ochrona*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” 1963, t. X; **Iżykowski M.**, *Charakterystyka prawna uprawdopodobnienia w postępowaniu cywilnym*, NP 1980, nr 3; **Jaegermann K., Kłys S.**, *Rola biegłego w sądowym stosowaniu prawa*, NP 1980, nr 11–12; **Jagiellovicz Ł.**, *Dowody nielegalne w kontradycyjnym procesie karnym* (w:) *Kontradycyjność w polskim procesie karnym*, red. P. Wiliński, Warszawa 2013; **Jakubecki A.**, *Glosa do wyroku SN z 26 stycznia 2006 r.*, II CSK 108/05, OSP 2007, z. 3; **Jakubecki A.**, *Kontradycyjność a poznanie prawdy w procesie cywilnym w świetle zmian kodeksu postępowania cywilnego*, PS 1998, nr 10; **Jarosz M.**, *Elementy psychologii lekarskiej i psychopatologii ogólnej*, Warszawa 1971; **Jaśkiewicz J.**, *Poznanie faktów w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2013; **Jaśkiewicz-Obydzińska T., Czerederecka A.**, *Rekomendacje dla biegłych psychologów – doraźna propozycja czy rozwiązanie problemu?* (w:) *Biegły w sądzie. Konferencja w 40. rocznicę śmierci Profesora Jana Sehna* (Kraków,

9–10.12.2005 r.), Kraków 2006; **Jaślikowski M.**, *Prawo sądu do przeprowadzenia z urzędu dowodów niewskazanych przez strony w świetle zasad i funkcji postępowania cywilnego*, PS 2005, nr 11–12; Jaślikowski M., *Zasada swobodnej oceny dowodów* (w:) *Dowody w postępowaniu cywilnym*, red. Ł. Błaszczak, K. Markiewicz, E. Rudkowska-Ząbczyk, Warszawa 2010; **Jauernig O.**, *Zivilprozessrecht*, München 1985; **Jodłowski J.**, *Glosa do wyroku SN z 18 kwietnia 1975 r., III CRN 404/74*, PiP 1975, z. 10; Jodłowski J., *Ograniczenia dowodu ze świadków ze względu na osobę*, PPC 1937, nr 5–6; Jodłowski J., *Zasady naczelnego socjalistycznego postępowania cywilnego* (w:) J. Jodłowski (red.), *Wstęp*; **Kaczmarek-Templin B.**, *Dowód z dokumentu elektronicznego w procesie cywilnym*, Warszawa 2012; **Kalinowski S.**, *Opinia biegłego w postępowaniu karnym*, Warszawa 1972; **Kanner R.**, *Kwestia pisemności a dowód w myśl art. 265 k.p.c.*, „Głos Adwokatów” 1938, nr 6; **Karolczyk B.**, *Dopuszczalność „dowodów uzyskanych z naruszeniem prawa” w postępowaniu cywilnym*, PS 2012, nr 4; **Kaspryszyn J.**, *Podpis własnoręczny jako element zwykłej formy pisemnej czynności prawnych*, Warszawa 2007; **Kasprzyk P.**, *Udział biegłego w sprawach rodzinnych* (w:) *Rola biegłego we współczesnym procesie*, red. J. Turek, Warszawa 2002; **Kengyel M., Harsági V.**, *Civil Justice in Hungary*, Nagoya 2009; **Kępiński M.**, *Glosa do wyroku SN z 26 maja 1983 r., II CR 32/83*, NP 1985, nr 2; Kępiński M., *Pozorność w umowach o przeniesienie własności nieruchomości*, NP 1969, nr 9; **Knapp J.**, *Postępowanie dowodowe*, Katowice 1965; **Knoppek K.**, *Bemerkungen über das Zeugnisverweigerungsrecht und das Antwortverweigerungsrecht im polnischen Zivilprozess*, ZZP 1990, nr 1; Knoppek K., *Dokument w procesie cywilnym*, Poznań 1993; Knoppek K., *Glosa do wyroku SN z 25 września 1985 r., IV PR 200/85*, PiP 1988, z. 5; Knoppek K., *Glosa do wyroku SN z 20 stycznia 2012 r., I CSK 373/11*, Pał. 2014, nr 1–2; Knoppek K., *Głos w dyskusji na konferencji „Ku kontradyktoryjności. Proces karny w świetle projektowanych zmian”*, Poznań 22–23 kwietnia 2013 r. (w:) *Kontradyktoryjność w polskim procesie karnym*, red. P. Wiliński, Warszawa 2013; Knoppek K., *Niezdolność do spostrzegania lub przekazywania spostrzeżeń jako okoliczność wyłączająca świadka od składania zeznań w postępowaniu cywilnym*, NP 1982, nr 1–2; Knoppek K., *Ochrona praw człowieka w procesie cywilnym na przykładzie prawa świadka do odmowy zeznań i odmowy odpowiedzi* (w:) *Problemy z sądową ochroną praw człowieka*, t. I, red. R. Sztymlic, J. Krzywkowska, Olsztyn 2012; Knoppek K., *Ograniczenia dowodu z zeznań świadków w prawie dyplomatycznym i konsularnym*, WPP 1983, nr 4; Knoppek K., *Podmiotowe ograniczenia dowodu z zeznań świadków w procesie cywilnym*, Poznań 1985; Knoppek K., *Prawo odmowy zeznań i odpowiedzi w procesie cywilnym*, Warszawa 1984; Knoppek K., *Problem dopuszczania przez sąd dowodów z urzędu w postępowaniu cywilnym*, RPEiS 2007, z. 3; Knoppek K., *Prywatna opinia biegłego de lege ferenda* (w:) *Księga z okazji 75. urodzin Profesora A. Zielińskiego*; Knoppek K., *Przestuchanie pełnomocnika procesowego w charakterze świadka w postępowaniu cywilnym*, NP 1984, nr 4; Knoppek K., *Przestuchanie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej jako świadka w postępowaniu sądowym*, RPEiS 2002, z. 1; Knoppek K., *Recenzja pracy E. Baginśkiej, Odpowiedzialność deliktowa w razie niepewności związku przyczynowego. Studium prawnoporównawcze*, Toruń 2013, PPC 2015, nr 2; Knoppek K., *Recenzja pracy*

– J. Teske, *Der Urkundenbeweis im französischen und deutschen Zivil- und Zivilprozessrecht*, Göttingen 1990, PiP 1991, z. 8; Knoppek K., *Recenzja pracy H. Kocha Verbraucherprozessrecht. Verfahrensrechtliche Gewährleistung des Verbraucherschutzes*, Heidelberg 1990, Pal. 1991, nr 3–4; Knoppek K., *Rozgraniczenie dowodu z zeznań świadków i dowodu z opinii biegłego w postępowaniu cywilnym*, RPEiS 1984, z. 4; Knoppek K., *Sachverständigenbeweis oder Zeugenbeweis? Ein Grundproblem des Beweisrechts in Polen und der Bundesrepublik Deutschland*, ROW 1985, nr 5; Knoppek K., *Świadkowie czynności egzekucyjnych*, RPEiS 1991, z. 1; Knoppek K., *Wokół sporu o ograniczenia dowodowe przeciwko osnowie i ponad osnowę dokumentu (próba podsumowania)* (w:) *Księga ku czci W. Broniewicza*; Knoppek K., *Wstęp do badań nad fikcyjnym procesem cywilnym* (w:) *Księga dedykowana Profesorowi F. Zedlerowi*; Knoppek K., *Wydruk komputerowy jako dowód w procesie cywilnym*, PiP 1993, z. 2; Knoppek K., *Zarzuty dotyczące ustalenia faktów lub oceny dowodów jako podstawa skargi kasacyjnej*, Pal. 2007, nr 7–8; Knoppek K., *Zmierzch zasady prawdy obiektywnej w procesie cywilnym*, Pal. 2005, nr 1–2; **Knoppek K., Jaśkiewicz E.**, *Ocena projektu ustawy o biegłych sądowych – uwagi de lege lata i de lege ferenda*, PPC 2015, nr 2; **Kobiałka J.**, *Odpowiedź na pytanie prawne*, NP 1959, nr 12; **Koch K.**, *Verbraucherprozessrecht. Verfahrensrechtliche Gewährleistung des Verbraucherschutzes*, Heidelberg 1990; **Kodek G.E.**, *Rechtswidrigerlangte Beweismittel im Zivilprozess. Eine Untersuchung der österreichischen, deutschen und amerikanischen Rechtsklage*, Wien 1987; **Kodek G.E., Mayr P.G.**, *Zivilprozessrecht*, Wien 2011; *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. B. Dobrzański, J. Ignatowicz, Warszawa 1975; *Kodeks rodzinny i opiekuńczy z komentarzem*, red. K. Piasecki, Warszawa 2000; **Kołańczyk K.**, *Prawo rzymskie*, Warszawa 1973; **Kołałowska W., Lach B.**, *Psychologiczne determinanty zeznań świadków i osób składających zeznania (wybrane zagadnienia)*, Szczytno 1998; **Kołałowski K.**, *Dowodzenie w procesie cywilnym. Komentarz do przepisów kodeksu postępowania cywilnego uwzględniający nowelizację z 2000 roku*, Warszawa 2000; *Komentarz do kodeksu cywilnego. Księga 3. Zobowiązania*, t. 2, red. G. Bieńkiewicz, Warszawa 2006; Kołałowski K., *Dowód z oględzin nieruchomości na tle praktyki sądowej*, Zeszyty Problemowo-Analityczne Ministerstwa Sprawiedliwości 1969, nr 14; **Koranyi K.**, *Powszechna historia prawa*, Warszawa 1983; **Korszeń D.**, *Zakres zakazu przeprowadzania w postępowaniu cywilnym dowodów nielegalnych (bezprawnych)*, MoP 2013, nr 1; **Korzan K.**, *Kurator w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1966; **Kowalski P.**, *Zasada kontradycyjności procesu karnego w świetle projektu komisji kodyfikacyjnej prawa karnego*, Pal. 2012, nr 7–8; **Koziczak A.**, *Metody pomiarowe w badaniach pismoznawczych*, Kraków 1997; **Krajewski J.**, *Glosa do wyroku SN z 6 marca 1974 r., II CR 46/74*, OSPiKA 1975, z. 2; **Krakowiak M.**, *Potajemne nagranie na taśmę jako dowód w postępowaniu cywilnym*, MoP 2005, nr 24; **Krukowski J.**, *Polskie prawo wyznaniowe*, Warszawa 2005; **Kruszyński P., Zbrojewska M.**, *Nowy model postępowania karnego ukształtowany nowelą do k.p.k. z dnia 27 września 2013 r.*, Pal. 2014, nr 1–2; **Krzemiński Z.**, *Pełnomocnik w sądowym postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1971; Krzemiński Z., *Zasady wykonywania zawodu adwokackiego*, Warszawa 1980; Krzemiński Z., *Postępowanie odrębne w sprawach ze stosunków między rodzicami a dziećmi*, War-

szawa 1978; **Kubasik J.**, *Inicjatywa dowodowa sądu w projekcie nowelizacji kodeksu postępowania karnego* (w:) *Kontrydktoryjność w polskim procesie karnym*, red. P. Wiliński, Warszawa 2013; **Kubiś K.**, *Wpływ dowodu prima facie na stanowisko sądu w przedmiocie rozstrzygnięcia sprawy na tle prawa niemieckiego i angielskiego* (w:) *Postępowanie rozpoznawcze w przyszłym Kodeksie postępowania cywilnego. Materiały Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr i Zakładów Postępowania Cywilnego w Katowicach-Kocierzu (26–29 września 2013 r.)*, red. K. Markiewicz, A. Torbus, Warszawa 2014; **Kulczyk S.**, *Kopiowanie, powielanie i oprawa dokumentów w działalności informacyjnej*, Katowice 1983; **Kunicka-Michalska B.**, *Ochrona tajemnicy zawodowej w polskim prawie karnym*, Warszawa 1972; **Kuźniar A.**, *Z problematyki przeprowadzania dowodu z oględzin nieruchomości w sprawach o ustanowienie służebności drogi koniecznej*, PWS 1979, nr 17; **Kwiatkowska-Darul V.**, *Przestuchanie dziecka*, Kraków 2001; **Lachs M.**, *Dowody w procesie krajowym i międzynarodowym* (w:) *Księga ku czci Profesora J. Jodłowskiego*; **Langelüddeke A.**, *Gerichtliche Psychiatrie*, Berlin 1959; **Laskowska A.**, *Dowody w postępowaniu cywilnym uzyskane w sposób sprzeczny z prawem*, PiP 2003, z. 12; **Lent F.**, *Zivilprozessrecht*, München–Berlin 1965; **Litauer J.J.**, *Dowód z dokumentów w polskiej procedurze cywilnej*, PPC 1936; Litauer J.J., *Dowód z oględzin według kodeksu postępowania cywilnego*, PPC 1937, nr 22–23; Litauer J.J., *Wykładnia artykułu 265 k.p.c.*, PPC 1938; **Lubiński K.**, *Postępowanie o ubezwłasnowolnienie*, Warszawa 1979; Łapiński A., *Ogólna problematyka ograniczenia władzy rodzicielskiej według art. 109 k.r.o.*, Pal. 1974, nr 3; Łapiński A., *Ograniczenia władzy rodzicielskiej*, Warszawa 1975; Łazarska A., *Rzetelny proces cywilny*, Warszawa 2012; Łazarska A., *Zaufanie jako kategoria prawna w procesie cywilnym*, PPC 2011, nr 2; Łojewski K., *Instytucja odmowy zeznań w polskim procesie karnym*, Warszawa 1970; **Maciejewska-Szałas M.**, *Podpis elektroniczny w prawie Wielkiej Brytanii* (w:) *Księga Profesora S. Dalki; Mały słownik języka polskiego*, red. S. Skorupka, H. Auderska, Z. Łempicka, Warszawa 1968; **Manowska M.**, *Spojrzenie na zasadę kontrydktoryjności w procesie cywilnym na tle nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego (wybrane zagadnienia)* (w:) *Księga z okazji 75. urodzin Profesora A. Zielińskiego*; **Mańk Z.**, *Ustalenie ojcostwa*, Warszawa 1975; **Marcinkowski T.**, *Badania serologiczne w dochodzeniu ojcostwa*, Warszawa 1991; **Markowski W.**, *Przestuchanie pełnomocnika procesowego jednostki uspołecznionej w celach dowodowych*, BMS 1955, nr 3; **Marszałkowska-Krzes E.**, *Glosa do wyroku SN z 4 stycznia 2007 r., V CSK 377/06*, OSP 2008, z. 1; **Maziarz J.**, *Biegły sądowy z zakresu historii prawa*, Kraków 2014; **Mądrzak H.**, *Ograniczenia dowodowe przeciwko osnowie lub ponad osnowę dokumentu a postulat wykrycia prawdy w procesie cywilnym*, NP 1961, nr 3; **McKenzie J.L.**, *Kościół rzymskokatolicki*, Warszawa 1975; **Mieser J.**, *Dowód na piśmie wedle nowego prawa materialnego i formalnego*, „Nowa Palestra” 1934, nr 3; **Mikołajewicz J.**, *Klasyfikacje statystyczne a obciążenia podatkowe – podstawy formalnoprawne*, Glosa 1997, nr 6; **Mikuszewski W.**, *Ograniczenia dopuszczalności dowodu ze świadków w prawie polskim*, Lwów 1938; **Miller M.** (w:) M. Dziurda i in., *Ustawa o Prokuraturii Generalnej Skarbu Państwa. Komentarz*, LexPolonica nr 3886979; **Misiuk T.**, *Udział organizacji społecznych w ochronie praw obywateli w sądowym postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1972; **Miształ**

-Konecka J., *Znaczenie tzw. opinii prywatnych dla postępowania cywilnego*, MoP 2013, nr 2; **Mogilnicki A.**, *Lepsza i gorsza postać dowodu*, „Gazeta Sądowa Warszawska” 1932, nr 28; **Mokry J.**, *Osobowość sędziego a niezawistość sędziowska* (w:) *Księga ku czci Z. Resicha*; **Morawski L.**, *Domniemania faktyczne i reguły dowodu prima facie*, SP 1980, nr 1–2; **Mucha A.**, *Exceptio plurium concumbentium a dopuszczalność dopozwania w procesie o ustalenie ojcostwa*, Pal. 1976, nr 1; **Muliński M.**, **Krakowiak M.**, *Przestuchanie świadka w postępowaniu cywilnym za pomocą środków nowoczesnej techniki – postulat de lege ferenda*, PS 2005, nr 3; **Munch-Petersen H.V.**, *Der Zivilprozess Dänemarks*, Aalen 1970; *Münchener Kommentar zur Zivilprozessordnung: ZPO*, t. 2, red. W. Krüger, T. Rauscher, München 2012; **Murzynowski A.**, *Wydruk z komputera jako dokument w postępowaniu przed organami państwowymi i społecznymi. Studia z informatyki prawniczej*, Warszawa 1978; **Nagel H.**, *Die Grundzüge des Beweisrechts im europäischen Zivilprozess*, Baden-Baden 1967; **Nahlik S.E.**, *Dyplomatyczne zwolnienie od jurysdykcji w sprawach cywilnych* (w:) *Księga ku czci K. Stefki*; **Nelken J.**, *Dowód poszlakowy w procesie karnym*, Warszawa 1970; **Nikisch A.**, *Zivilprozessrecht*, Tübingen 1952; **Nowacki J.**, *Analogia legis*, Warszawa 1996; **Nowacki J.**, *Domniemania prawne*, Katowice 1976; **Nowak T.**, *Dowód z opinii biegłego w polskim procesie karnym*, Poznań 1966; **Oklejak A.**, *Wokół problematyki ograniczeń dowodowych w polskim procesie cywilnym* (w:) *Księga dedykowana Profesorowi F. Zedlerowi*; **Olejniczak A.**, **Radwański Z.**, *Prawo cywilne. Część ogólna*, Warszawa 2011; **Pachnik K.**, *Prawne uwarunkowania odpowiedzialności cywilnej i karnej biegłych w polskim systemie prawnym*, EP 2010, nr 10; **Paprzycki L.K.**, *Psychiatryczno-neurologiczno-psychologiczne aspekty postępowania cywilnego w przedmiocie ubezwłasnowolnienia – zagadnienia prawne*, Pal. 2009, nr 1–2; **Pawłowski R.**, *Medyczo-sądowe badanie śladów biologicznych*, Kraków 1997; **Peiper L.**, *Odpowiedź na pytanie prawne*, PPC 1936, nr 20–21; **Piasecki K.**, *Domniemania faktyczne w procesie cywilnym i w międzynarodowym procesie cywilnym* (w:) *Księga ku czci Z. Resicha*; **Piasecki K.**, *System dowodów i postępowanie dowodowe w sprawach cywilnych*, Warszawa 2010; **Piasecki K.**, *Wpływ postępowania i wyroku karnego na postępowanie i wyrok cywilny*, Warszawa 1970; **Picardi N.**, *Manuale del processo civile*, Milano 2013; **Piekarski M.**, *Pozbawienie strony możliwości obrony swych praw w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1964; **Pietrzkowski H.**, *Metodyka pracy sędziego w sprawach cywilnych*, Warszawa 2012; **Piórkowska-Flieger J.**, *Fatsz dokumentu w polskim prawie karnym*, Kraków 2004; **Płodzień S.**, *Dowód z opinii biegłych*, Lublin 1958; *Podręczny słownik języka polskiego*, oprac. Z. de Bondy-Łempicka, S. Arct na podstawie słowników M. Arcta, Warszawa 1957; **Poźniak S.**, *Uwagi o dowodzie z przestuchania stron*, NP 1958, nr 11; **Półtawska W.**, *Ekspertyza sądowo-psychiatryczna w postępowaniu spadkowym testamentowym*, Warszawa 1974; *Prawo dowodowe*, red. R. Kmiecik, Kraków 2005; **Przetacznik F.**, *Immunitet jurysdykcyjny przedstawiciela dyplomatycznego w świetle konwencji wiedeńskiej*, NP 1965, nr 7–8; **Przetacznik F.**, *Kodeks postępowania cywilnego a prawo międzynarodowe*, NP 1965, nr 9; **Radwański Z.**, *Wykładnia oświadczeń woli składanych indywidualnym adresatom*, Wrocław 1992; **Radwański Z.**, **Olejniczak A.**, *Zobowiązania – część ogólna*, Warszawa 2005; **Rajski J.**, *O czym należy*

uprzedzić świadka?, NP 1959, nr 1; **Rakoczy B.**, *Tajemnica spowiedzi w polskim postępowaniu cywilnym, karnym i administracyjnym*, PS 2003, nr 11–12; **Reithmann Ch.**, *Allgemeines Urkundenrecht. Begriffe und Beweisregeln*, Köln 1972; **Rejman S.**, *Dowód z opinii biegłego w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1973; **Resich Z.**, *Zagadnienia procesowe w sprawach o manko*, NP 1956, nr 7–8; **Rogalski M.**, *Niezawistość sędziowska w postępowaniu karnym*, Lublin 2000; **Rosenberg L., Schwab K.H.**, *Zivilprozessrecht*, München 1977; **Rosengarten F.**, *Parafa a podpis*, Pal. 1973, nr 11; Rosengarten F., *Podpis i jego znaczenie w prawie cywilnym*, Pal. 1973, nr 1; Rosengarten F., *Prejudycjalność wyroku karnego w postępowaniu cywilnym*, NP 1971, nr 12; Rosengarten R., *Podpis na testamencie*, NP 1983, nr 3; **Rotbard N.**, *Czy osoba przewidująca, iż zostanie zapozwana, ma legitymację do wystąpienia z wnioskiem o zabezpieczenie dowodu przed wytożeniem przeciwko niej powództwa*, PPC 1936, nr 3–4; **Rozwadowski W.**, *Ocena zeznań świadka w procesie rzymskim epoki republikańskiej*, CPH 1961, t. XIII, nr 1; **Rybarczyk M.**, *Biegły w postępowaniu cywilnym. Opinia. Odpowiedzialność. Wynagrodzenie*, Warszawa 2001; **Rylski P.**, *Glosa do wyroku SN z 15 grudnia 2005 r., V CK 400/05*, OSP 2006, z. 11; **Satta S.**, *Diritto processuale civile*, Padova 1981; **Schlosser P.**, *Zivilprozessrecht I. Erkenntnisverfahren*, München 1991; **Schmidhäuser E.**, *Zeuge, Sachverständiger und Augenscheinsgehilfe*, ZZP 1959, t. 72, nr 5–6; **Schneider E.**, *Beweis und Beweiswürdigung unter besonderer Berücksichtigung des Zivilprozesses*, München 1994; **Schöpfli M.**, *Die Parteianhörungs Beweismittel*, „Neue Juristische Wochenschrift” 1996, t. 49, nr 3; **Schreiber K.**, *Die Urkunde im Zivilprozess*, Berlin 1982; **Siedlecki W.**, *Fikcyjny proces cywilny*, PiP 1955, z. 2; Siedlecki W., *Glosa do uchwały SN z 30 października 1985 r., III CZP 59/85*, OSPiKA 1986, z. 7–8, poz. 139; Siedlecki W., *Glosa do wyroku z 9 grudnia 1980 r., II URN 171/80*, OSPiKA 1981, z. 7–8; Siedlecki W., *Przegląd orzecznictwa Sądu Najwyższego. Prawo procesowe cywilne, I półrocze 1957 r.*, PiP 1957, z. 12; Siedlecki W., *Przegląd orzecznictwa Sądu Najwyższego. Prawo procesowe cywilne, I półrocze 1975*, PiP 1976, z. 5; Siedlecki W., *Uchybienia procesowe w sądowym postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1971; Siedlecki W., *Zasada kontrydiktoryjna i zasada śledcza w polskim procesie cywilnym*, PiP 1953, z. 2; **Sikorski D.**, *Reprografia*, Warszawa 1969; **Skąpski A.**, *Ograniczenia dowodzenia w procesie cywilnym*, Warszawa–Kraków 1981; **Skowrońska E.**, *Jeszcze o podpisie na testamencie holograficznym*, NP 1982, nr 5–6; *Słownik języka polskiego*, red. J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki, t. 1, Warszawa 1900; *Słownik języka polskiego*, t. 8, red. W. Doroszewski, Warszawa 1966; *Słownik wyrazów obcych PWN*, red. J. Tokarski, Warszawa 1980; **Smoczyński J.**, *Integralność człowieka w świetle jego statusu rodzinnego*, RPEiS 1988, z. 2; **Smoczyński T.**, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, Warszawa 2002, 2005; **Sobkowski J.**, *Wyrok karny w polskim procesie cywilnym de lege lata i de lege ferenda*, NP 1958, nr 12; **Sobkowski J., Wengerek E.**, *Przegląd orzecznictwa Sądu Najwyższego z zakresu postępowania cywilnego (za 1971 rok)*, NP 1972, nr 6; **Sokołowska A.**, *Dziecko jako świadek*, Warszawa 1959; Sokołowska A., *Opinia biegłego psychologa w sprawach nieletnich*, Warszawa 1973; **Stalew Ż.**, *Błgarsko graždansko procesualno prawo*, Sofia 1970; **Stańda J.**, *Stanowisko świadka w polskim procesie karnym*, Warszawa 1976; **Stefańska E.**, *Komentarz do*

art. 163 k.p.c., LexPolonica nr 7516786; **Stefko K.**, *Dyplomatyczne zwolnienie od jurysdykcji w sprawach cywilnych*, Lwów 1938; **Stefko K.**, *Postępowanie dowodowe w polskim procesie cywilnym. Stosunek dowodu z dokumentu do dowodu ze świadków*, PN 1951, nr 1–3; **Stelmachowski B.**, *Zagadnienie art. 265 k.p.c.*, „Czasopismo Adwokatów Polskich. Dział Województw Zachodnich” 1933, nr 9–10; **Stępniewska A.**, *Dopuszczalność dowodu z urzędu we francuskim procesie cywilnym na tle rozważań polskich*, PS 2010, nr 4; **Stojanowska W.**, *Exceptio plurium concumbentium w prawie polskim*, Warszawa 1974; **Stojanowska W.**, *Ojcostwo prawne a ojcostwo biologiczne*, Warszawa 1985; **Stojanowska W., Miścicka-Sliwka D.**, *Dowód z badań DNA a inne dowody w procesach o ustalenie ojcostwa*, Warszawa 2000; **Sturmberg G.**, *Der Beweis im Zivilprozess. Selbständiges Beweisverfahren und Beweisaufnahme*, Düsseldorf 1999; **Sutor J.**, *Prawo dyplomatyczne i konsularne*, Warszawa 1977; **Sutor J.**, *Przywileje i immunitety międzynarodowe*, Warszawa 1973; **Szczerkowska Z.**, *Badania biologiczne w sądowym ustaleniu ojcostwa*, Kraków 1998; **Szczerski J.**, *Glosa do orzeczenia Sądu Wojewódzkiego dla m.st. Warszawy z 5 lutego 1959 r.*, CR 119/59, OSPiKA 1959, z. 12; **Szczotkowa Z.**, *Antropologia w dochodzeniu ojcostwa*, Warszawa–Wrocław 1985; **Szer S.**, *Glosa do uchwały SN z 23 kwietnia 1960 r.*, III CO 8/60, PiP 1960, z. 11; **Szkudlarek P.**, *Glosa do wyroku SN z 31 maja 2000 r.*, IV CKN 1042/00, OSP 2001, z. 6, poz. 89; **Szostek D.**, *Nowe ujęcie dokumentu w polskim prawie prywatnym ze szczególnym uwzględnieniem dokumentu w postaci elektronicznej*, Warszawa 2012; **Szostek D., Szpunar A.**, *Spór o podpis na testamentie własnoręcznym*, NP 1980, nr 9; **Sztejnman A.**, *Na marginesie art. 110 k.z. i art. 265 k.p.c.*, Pal. 1937, nr 1–2; **Świerczyński M.**, *Moc dowodowa dokumentu elektronicznego w postępowaniu cywilnym*, MoP 2007, nr 17; **Tarnicka M.**, *Badanie ojcostwa*, Łódź 2010; **Teske J.**, *Der Urkundenbeweis im französischen und deutschen Zivil- und Zivilprozessrecht*, Göttingen 1990; **Tomaszewska E.**, *Odszkodowanie z umowy OC a koszty ekspertyzy rzeczoznawcy*, GSP 2006, nr 1; **Tomaszewski T.**, *Psychologia*, Warszawa 1975; **Trammer H.**, *Zarys problematyki międzynarodowego procesu cywilnego państw kapitalistycznych*, Warszawa 1956; **Turek J.**, *Biegły sądowy i jego czynności*, MoP 2007, nr 24; **Turek J.**, *Czynności dowodowe sądu w procesie cywilnym*, Warszawa 2011; **Tyc A.**, *Onus probandi w hiszpańskim prawie pracy na tle rozwiązań polskich*, PS 2013, nr 7–8; **Tyczka M.**, *Ograniczenia dowodów ze świadków i z przesłuchania stron przeciwko dokumentom* (w:) *Księga ku czci K. Stefki; Uniwersalny słownik języka polskiego*, red. S. Dubisz, Warszawa 2006; **Uszkiewiczowa L.**, *Opinia biegłego z zakresu psychiatrii*, Warszawa 1973; **Walasik M.**, *Analogia w prawie procesowym cywilnym*, Warszawa 2013; **Walder-Bohner H.U.**, *Der neue Zürcher Zivilprozess*, Zürich 1977; **Waligórski M.**, *Odpowiedź na pytanie prawne*, PiP 1948, z. 5–6; **Wengerek E.**, *Korzystanie w postępowaniu cywilnym ze środków dowodowych uzyskanych sprzecznie z prawem*, PiP 1977, z. 2; **Wengerek E.**, *Postępowanie zabezpieczające i egzekucyjne. Komentarz*, Warszawa 1972; **Wengerek E.**, *Przegląd orzecznictwa Sądu Najwyższego z zakresu postępowania cywilnego za rok 1967*, NP 1968, nr 4; **Werner O.**, *Verwertung rechtswidrig erlangter Beweismittel*, NJW 1988; **Widła T.**, *Ocena dowodu z opinii biegłego*, Katowice 1992; **Wieczorek B.**, *Zivilprozessordnung und Gerichtsverfassungsgesetz*, Berlin 1960; *Wielka Encyklopedia Po-*

wszechna PWN, t. 3, Warszawa 1963; **Wiśniewski T.**, *Glosa do uchwały SN z 30 października 1985 r.*, III CZP 59/85, NP 1987, nr 10; **Witkowska K.**, *Biegły w postępowaniu karnym*, „Prokuratura i Prawo” 2013, nr 1; **Włodyka S.**, *Ustrój organów ochrony prawnej*, Warszawa 1975; **Wojtasiak J.**, *Poszlaka i dowód poszlakowy*, <http://www.zielona-gora.po.gov.pl/index.php?id=36&cida=2846>; **Wolter A.**, *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 1977; **Woźniewski K.**, *Inicjatywa dowodowa sądu w świetle projektu k.p.k. – uwag kilka (w:) Kontradiktoryjność w polskim procesie karnym*, red. P. Wiliński, Warszawa 2013; **Wójcikiewicz J.**, *Dowód naukowy w procesie sądowym*, Kraków 2000; **Wrona Z.**, *Glosa do uchwały SN z 20 grudnia 1985 r.*, VI KZP 28/85, OSPiKA 1986, z. 11–12; **Wronkowska S.**, *Podstawowe pojęcia prawa i prawoznawstwa*, Poznań 2005; *Współczesna ekspertyza pismoznawcza*, http://www.zielona-gora.po.gov.pl/esi-admin/upload/lektury_elektroniczne/r1.pdf; **Zedler F.**, *Dopuszczalność dowodu z taśmy magnetofonowej w postępowaniu cywilnym (w:) Księga ku czci Profesora J. Jodłowskiego*; **Zenhäusern A.**, *Der Zeugenbeweis im Zivilprozess*, Aarau 1959; **Zgryzek K.**, *Badania prawdziwości pisma. Uwagi krytyczne na tle art. 254 § 1 k.p.c.*, Pal. 1981, nr 5; **Zieliński M.**, *Poznanie sądowe a poznanie naukowe*, Poznań 1979; Zieliński M., *Wykładnia prawa. Zasady, reguły, wskazówki*, Lexis.pl 2012 (dostęp: 10 czerwca 2014 r.); **Ziemiński Z.**, *Logika praktyczna*, Warszawa 2002; Ziemiński Z., *Podłoże sporów sądowych o alimentację dziecka pozamajątkowego*, Warszawa 1954; Ziemiński Z., *Problemy logiczne w orzecznictwie sądów*, NP 1953, nr 12; *Zivilprozessordnung. Kommentar*, red. H.J. Musielak, München 2002; **Żebrowska M.**, *Psychologia rozwojowa dzieci i młodzieży*, Warszawa 1975.

ROZDZIAŁ 1

ZAGADNIENIA OGÓLNE

1. Zasada bezpośredniości postępowania dowodowego	36
2. Zasada swobodnej oceny dowodów	52
3. Zasada kontryktoryjności a wykrywanie prawdy i problem dopuszczania dowodów z urzędu	76
4. Problem dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem	108
5. Zagadnienia ogólne postępowania dowodowego	134

1. ZASADA BEZPOŚREDNIOŚCI POSTĘPOWANIA DOWODOWEGO

1. Wszystkie zasady naczelne postępowania cywilnego w mniejszym lub większym stopniu mają związek z prowadzeniem postępowania dowodowego. W tej części Systemu należy się jednak bliżej przyjrzeć trzem zasadom, które są ukierunkowane przede wszystkim na prowadzenie i ocenę dowodów, tj. zasadzie bezpośredniości³, zasadzie swobodnej oceny dowodów i zasadzie kontryktoryjności.

Zasada bezpośredniości w fundamentalny sposób oddziałuje na przebieg postępowania dowodowego. Obejmuje ona w ogólności dwa aspekty. Pierwszy z nich dotyczy właśnie postępowania dowodowego, natomiast drugi – składu sądu orzekającego, który wydaje wyrok w sprawie. Ten drugi aspekt regulowany jest przepisem art. 323 k.p.c. i nie będzie on przedmiotem analizy w tej części Systemu. Z kolei aspekt dowodowy zasady bezpośredniości wyraża się również w dwojaki sposób.

W pierwszej kolejności mianowicie zasada bezpośredniości głosi prymat dowodów bezpośrednich (inaczej pierwotnych) nad dowodami pośrednimi (inaczej pochodnymi). Według niektórych poglądów dowody bezpośrednio to dowody pozwalające sądowi na bezpośredni kontakt z dowodzonymi faktami. Pogląd ten można jednak zaakceptować tylko w przypadku dowodu z oględzin. Jedynie bowiem oględziny rzeczy lub osoby stwarzają możliwość bezpośredniego kontaktu sądu z badanymi w postępowaniu dowodowym faktami (takimi jak np. uszkodzenie samochodu, zaoranie łąki sąsiada, uszkodzenie

³ Por. m.in. J. Jodłowski, *Zasady naczelne socjalistycznego postępowania cywilnego* (w:) J. Jodłowski (red.), *Wstęp*, s. 73.

ciała). W tym ujęciu zatem pozostałe dowody byłyby dowodami pośrednimi, gdyż sąd poznawałby materiał faktyczny sprawy poprzez informacje pochodzące z zeznań świadków, treści dokumentu, opinii biegłego, zeznań strony itd., czyli ze źródeł dowodowych stanowiących ogniwo pośrednie pomiędzy sądem a badanym faktem.

Osobno należałoby zwrócić uwagę na dowód z dokumentu o charakterze konstytutywnym, tj. obejmującym czynność prawną (szerzej o tym w rozdziale 2). Dokument ten, zawierający przecież oświadczenia woli, te oświadczenia woli właśnie ucieleśnia, czyli inkorporuje. Poza tym dokumentem czynność prawna w nim wyrażona nie istnieje. Sąd zatem, zapoznając się z treścią takiego dokumentu, zapoznaje się jednocześnie z samą czynnością prawną, a więc dowód z dokumentu ma w tym momencie charakter dowodu bezpośredniego.

Jak się okazuje, najważniejsze jest zaliczenie do grupy dowodów bezpośrednich (pierwotnych) tych dowodów, które w obrębie określonego środka dowodowego umożliwiają sądowi kontakt z badanym faktem na tyle bezpośredni, na ile jest to w tym dowodzie możliwe. Jeżeli określony dowód nie zapewnia tej maksymalnej bezpośredniości pomiędzy sądem a badanym faktem, wynikającej z jego charakteru, to taki dowód należy uznać za dowód pośredni. Innymi słowy, dowody pośrednie to dowody, których źródła dowodowe miały bezpośredni kontakt z faktami istotnymi dla sprawy. Przy takim podejściu za dowód bezpośredni uznamy zeznania świadka, który osobiście widział zdarzenie objęte jego zeznaniami. Dowodem pośrednim natomiast będą zeznania świadka, który słyszał od innego świadka opis określonego zdarzenia (*testes ex auditu*). Na tej zasadzie możemy mówić o świadku pierwszego stopnia, drugiego stopnia, trzeciego stopnia itd. W tej konwencji można też mówić o świadkach naocznych i świadkach ze słuchu.

W omawianym ujęciu za dowód bezpośredni należy uznać dowód z dokumentu zawierającego określone oświadczenia woli, ale także wiedzy, natomiast dowodem pośrednim będzie dokument opisujący treść dokumentu pierwotnego, np. raport rewidenta, w którym opisuje on treść skontrolowanych przez siebie dokumentów. Dowodem pośrednim będzie także dowód z opinii biegłego, gdyż wiadomości specjalne sąd poznaje w tym przypadku za pośrednictwem biegłego, natomiast istnieją one niezależnie od tego biegłego i mogą być przedmiotem opinii każdego innego biegłego tej specjalności.

Zgodnie z zasadą bezpośredniości dowody pośrednie, inaczej pochodne, powinny być dopuszczane jedynie wtedy, gdy brakuje dowodów bezpośrednich. Sąd orzekający bowiem powinien w możliwie najbardziej bezpośredni sposób zetknąć się ze stanem faktycznym sprawy.

Nie stanowi pośredniego dowodu z dokumentu kopia dokumentu. Jak zostanie to wykazane w następnym rozdziale, niepoświadczona kopia (kserokopia) dokumentu nie jest w ogóle dowodem (por. art. 129 § 1 i 2 k.p.c.). Kopia poświadczona natomiast z formalnego punktu widzenia jest środkiem dowodowym, ale z uwagi na możliwe wątpliwości co do jej autentyczności sąd zawsze może zażądać przedstawienia mu oryginału dokumentu (art. 129 § 4 k.p.c.). Zarówno jednak oryginał dokumentu, jak i jego kopia pozostają w takim samym stopniu bezpośrednio wobec utrwalonych w nich zdarzeń faktycznych lub prawnych, gdyż zawierają tę samą treść.

2. Powyższa reguła ulegnie daleko idącym zmianom, poczynwszy od dnia 8 września 2016 r., kiedy to wejdzie w życie **ustawa z 10 lipca 2015 r. o zmianie ustawy – kodeks cywilny, ustawy – kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1311)**. Ustawa ta wprowadza nadzwyczaj szerokie pojęcie dokumentu, objęte po raz pierwszy jego legalną definicją. Zgodnie bowiem z art. 77³ k.c., dokumentem jest nośnik informacji umożliwiający zapoznanie się z jej treścią.

W tej sytuacji kserokopia dokumentu sama staje się dokumentem, ale według nowej kategoryzacji dokumentów w prawie cywilnym kserokopia stanowić będzie formę dokumentową (art. 77² k.c.), a zatem nie będzie ona wyrażać ani formy pisemnej (art. 78 § 1 k.c.), ani formy elektronicznej (art. 78¹ § 1 k.c.). Tym samym kserokopia nie będzie korzystać z żadnych domniezań prawnych łączących się z dokumentami (urzędowymi i prywatnymi – art. 244, 245, 252 i 253 k.p.c.), a zatem będzie miała bardzo słabą moc dowodową. Szerzej zob. rozdział 2 podrozdział 10).

3. Zasada bezpośredniości opiera się na założeniu, że im bliższy kontakt z badanymi faktami ma sąd rozpoznający sprawę, tym bardziej jest on w stanie dokładnie je poznać i opisać⁴.

Nieco inaczej postrzega bezpośredniość dowodu R. Kmiecik, który twierdzi, że bezpośredniość nie jest zmysłowym, intelektualnym kontaktem sądu z poznawanymi faktami, ale ma się wyrażać w bezpośrednim kontakcie organu procesowego ze środkiem dowodowym⁵.

W tym ujęciu jednak dowodami bezpośrednimi byłyby wszystkie dowody prowadzone przez sąd orzekający, a zatem również te dowody, które zostały powyżej przedstawione jako dowody pośrednie (pochodne). Dowodami pośrednimi natomiast byłyby tylko te dowody, które prowadzi sąd wezwany. Z poglądem tego autora zatem nie można się zgodzić.

⁴ T. Waśkowski, *System*, s. 127.

⁵ *Prawo dowodowe*, red. R. Kmiecik, Kraków 2005, s. 93.

9788326495281 W01P01

Tom II cz. 2

ISBN 978-83-264-9528-1

9788326495281

Cena 329 zł (w tym 5% VAT)